

**LATVIJAS UNIVERSITĀTE
JURIDISKĀ FAKULTĀTE
KRIMINĀLTIESISKO ZINĀTŅU KATEDRA**

**NEPILNGADĪGĀ AIZDOMĀS TURĒTĀ UN APSŪDZĒTĀ
AIZSTĀVĪBA UN PĀRSTĀVĪBA
Representation and defense of a minor suspect and accused**

BAKALaura DARBS

Tiesību zinātnes bakalaura studiju programma

Autore: **Milena Soika**

Studentes apliecības Nr: ms17096

Darba vadītājs: **Lekt. G.Kūtris**

RĪGA 2020

ANOTĀCIJA

Bakalaura darba tēma ir "Nepilngadīgā aizdomās turētā un apsūdzētā pārstāvība un aizstāvība".

Darbā pētīts nepilngadīgās personas jēdziens, analizēta nepilngadīgo personu aizstāvības un pārstāvības problemātika kriminālprocesā, kā arī realizējamo tiesību un pienākumu apjoms.

Bakalaura darba mērķis – izpētīt nepilngadīgo personu aizstāvības un pārstāvības īstenošanas īpatnības un iespējas kriminālprocesā, identificēt būtiskākās problēmas un piedāvāt šo problēmu risinājumu.

Darba uzdevumi:

- 1) sniegt nepilngadīgas personas kriminālprocesā raksturojumu, iekļaujot nepilngadīgās personas jēdzienu un aprakstot nepilngadīgo tiesības kriminālprocesā;
- 2) raksturot nepilngadīgās personas aizstāvības un pārstāvības īstenošanu kriminālprocesā;
- 3) izpētīt un analizēt tiesu praksi nepilngadīgo personu aizstāvības un pārstāvības tiesību īstenošanā Latvijas un ārvalstu kriminālprocesos.

Pētījuma gaitā tika konstatēts, ka nepilngadīgās personas pārstāvība un aizstāvība kriminālprocesā tieši ietekmē tiesiskās sekas, proti, tiesiskajām sekām nepilngadīgajam par noziedzīga nodarījuma izdarīšanu jābūt tādām, lai veicinātu bērna ar sociālās uzvedības novirzēm reintegrāciju sabiedrībā, kā arī sabiedrības interesēm atbilstošas vērtību orientācijas veidošanos un nostiprināšanos bērnā.

Atslēgasvārdi: kriminālprocess, nepilngadīgā persona, aizstāvība, pārstāvība.

ANNOTATION

The theme of The Bachelor's work is "representation and defense of a minor suspect and accused".

The research paper studies the concept of a minor person, analyzes the problems of Defense and representation of minors in criminal proceedings, as well as the scope of the rights and obligations to be realized.

The purpose of The Bachelor's work – to study the peculiarities and possibilities of implementation of the defense and representation of minors in criminal proceedings, to identify the most significant problems and to offer a solution to these problems.

Main tasks of the work:

1. provide a description of a minor person in criminal proceedings, including the concept of a minor person and describing the rights of minors in criminal proceedings;
2. characterize the implementation of the defense and representation of a minor in criminal proceedings;
3. to study and analyze case-law in implementation of rights of protection and representation of minors in Latvian and foreign criminal proceedings.

In the course of the research, it was established that the representation and defense of a minor in criminal proceedings directly affects the legal consequences, that is, the legal consequences for a minor for committing a criminal offense should be such as to promote the reintegration into society of a child with deviations in social behavior, as well as the formation and strengthening of.

Keywords: Criminal Procedure, juvenile, defense, representation.

SATURS

| | |
|--|----|
| IEVADS | 5 |
| 1. NEPILNGADĪGĀS PERSONAS RAKSTUROJUMS KRIMINĀLPROCESĀ | 7 |
| 1.1. Nepilngadīgās personas jēdziens | 7 |
| 1.2. Aizdomās turētā un apsūdzētā statuss, tā tiesības un pienākumi | 12 |
| 1.3. Nepilngadīgā aizdomās turētā un apsūdzētā īpašas attieksmes tiesības kriminālprocesā . | 15 |
| 2. AIZSTĀVĪBAS UN PĀRSTĀVĪBAS ĪSTENOŠANAS KRIMINĀLPROCESĀ RAKSTUROJUMS | 24 |
| 2.1. Nepilngadīgā aizdomās turētā un apsūdzētā aizstāvis un aizstāvība kriminālprocesā..... | 24 |
| 2.2. Nepilngadīgā aizdomās turētā un apsūdzētā pārstāvis un pārstāvība kriminālprocesā | 27 |
| 2.3. Nepilngadīgā aizdomās turētā un apsūdzētā uzticības persona kriminālprocesā..... | 31 |
| 3. NEPILNGADĪGO PERSONU AIZSTĀVĪBAS UN PĀRSTĀVĪBAS TIESĪBU ĪSTENOŠANA ĀRVALSTU KRIMINĀLPROCESOS | 33 |
| 3.1. Nepilngadīgo personu aizstāvība un pārstāvība Anglijā | 33 |
| 3.2. Nepilngadīgo personu aizstāvība un pārstāvība Igaunijā | 36 |
| KOPSAVILKUMS | 40 |
| IZMANTOTĀS LITERATŪRAS UN NORMATĪVO AKTU SARAKSTS | 42 |

IEVADS

Nosakot soda veidu un apmēru nepilngadīgai personai, tiesa ņem vērā Krimināllikuma VII nodaļā nostiprināto saudzējošāko attieksmi pret nepilngadīgajiem. Gan Krimināllikumā, gan Kriminālprocesa likumā noteiktā pozīcija attiecībā uz nepilngadīgo kriminālatbildību un izmeklēšanas darbībām, ir redzama kā konkrētu ierobežojumu noteikšana atsevišķu soda veidu piemērošanā, kā arī labvēlīgāku tiesisko seku paredzēšanā.

Tiesiskajām sekām nepilngadīgajam par noziedzīga nodarījuma izdarīšanu jābūt tādām, lai veicinātu bērna ar sociālās uzvedības novirzēm reintegrāciju sabiedrībā, kā arī sabiedrības interesēm atbilstošas vērtību orientācijas veidošanos un nostiprināšanos bērnā.

Par šo saudzējošo attieksmi liecina kaut vai tas, ka, saskaņā ar Kriminālprocesa likuma 83. panta pirmās daļas 1.punktu aizstāvja piedalīšanās kriminālprocesā ir obligāta gadījumā, ja tiesības uz aizstāvību ir nepilngadīgai personai.¹

Bakalaura darba mērķis – izpētīt nepilngadīgo personu aizstāvības un pārstāvības īstenošanas īpatnības un iespējas kriminālprocesā, identificēt būtiskākās problēmas un piedāvāt šo problēmu risinājumu.

Darba uzdevumi:

- 1) sniegt nepilngadīgas personas kriminālprocesā raksturojumu, iekļaujot nepilngadīgās personas jēdzienu un aprakstot nepilngadīgo tiesības un pienākumus kriminālprocesā;
- 2) raksturot nepilngadīgās personas aizstāvības un pārstāvības īstenošanu kriminālprocesā;
- 3) izpētīt un analizēt tiesu praksi nepilngadīgo personu aizstāvības un pārstāvības tiesību īstenošanā Latvijas un ārvalstu kriminālprocesos.

Pētījuma objekts: kriminālprocesuālās attiecības, kas izriet no nepilngadīgo personu aizstāvības un pārstāvības īstenošanas īpatnībām, un iespējām kriminālprocesā.

Pētījuma priekšmets: nepilngadīgo personu aizstāvības un pārstāvības īstenošanas kriminālprocesā tiesiskais regulējums.

Pētījuma jautājums: Kādi grozījumi nepieciešami normatīvajā regulējumā, lai uzlabotu nepilngadīgo personu aizstāvības un pārstāvības efektivitāti kriminālprocesā?

Bakalaura darba pētījuma metodes:

¹Kriminālprocesa likums: LV likums. Pieņemts 21.04.2005.

- 1) vēsturiskā metode. Ar šīs metodes palīdzību atainota nepilngadīgās personas kā tiesību institūta vēsturiskā attīstība;
- 2) salīdzināmā metode. Metode ir izmantota, lai salīdzinātu Latvijas un ārvalstu normatīvo regulējumu nepilngadīgo personu aizstāvības un pārstāvības īstenošanā kriminālprocesā;
- 3) analīzes metode. Minētā metode izmantota, lai analizētu Latvijas un ārvalstu tiesu praksi nepilngadīgo personu aizstāvības un pārstāvības īstenošanā kriminālprocesā.

Attiecīgi bakalaura darbā ir izmantotas sekojošas tiesību normu interpretācijas metodes:

- 1) gramatiskā metode. Izmantota, lai noskaidrotu nepilngadīgā jēdziena kā tiesību normas jēgu no valodas viedokļa;
- 2) sistēmiskā metode. Ar tās palīdzību tiks noskaidrota Kriminālprocesa likuma tiesību normu, kas saistītas ar nepilngadīgo personu aizstāvības un pārstāvības īstenošanu kriminālprocesā, jēga no tiesību normu savstarpējā sakara skatupunkta;
- 3) teleoloģiskā metode. Izmantota, lai noskaidrotu tiesību normas jēgu, piemēram, Kriminālprocesa likuma 83. pantu u.c., lai izpētītu normas mērķi un nolūku, kas izteikti šajās tiesību normās. Metode ir izmantota, lai veiktu zinātnisko prognozēšanu.

Bakalaura darba mērķa sasniegšanai tika izmantotas tiesību zinātnieku publikācijas, kā arī normatīvie akti, tiesu prakse un statistikas dati.

Bakalaura darbs sastāv no trim nodaļām ar apakšnodaļām.

1. NEPILNGADĪGĀS PERSONAS RAKSTUROJUMS KRIMINĀLPROCESĀ

Nepilngadīgā persona par kriminālprocesa dalībnieku var kļūt vienā no šādiem trim statusiem:

- 1) ja pret nepilngadīgu personu ir izdarīts noziedzīgs nodarījums – tai var tikt piemērots cietušā statuss;
- 2) ja nepilngadīgā persona var un spēj sniegt nozīmīgu informāciju – tai var piemērot liecinieka statusu;
- 3) ja nepilngadīgā persona ir izdarījusi noziedzīgu nodarījumu – tai var piemērot personas, kurai tiesības uz aizstāvību, statusu.

Darba autore savā darbā pētīs trešo statusu, t.i., ja nepilngadīgā persona ir izdarījusi noziedzīgu nodarījumu – tai var piemērot personas, kurai tiesības uz aizstāvību, statusu. Darbā netiks analizēta situācija, kad nepilngadīgais ir persona pret kuru uzsākts kriminālprocess, vai aizturētais vai notiesātais. Autore norāda, ka visi statusi kriminālprocesā, kuros iesaistīti nepilngadīgie ir svarīgi, bet diemžēl traumējoši un var atstāt nelabvēlīgas sekas, līdz ar to visos procesuālajos statusos jāpielieto īpašu un saudzīgu attieksmi pret nepilngadīgo. Darbā autore analizēs aizdomās turētā un apsūdzētā statusu, jo tas ir vislaikietilpīgākais un, iespējams, nepilngadīgo nelabvēlīgi ietekmējošākais process, tādējādi īpaši svarīgi, ka pret nepilngadīgo šajos statusos tiek piemērotas īpašas attieksmes tiesības. Šajos statusos jau savākts pietiekams pierādījumu kopums procesa virzītājam dodot pamatu pieņemumam, ka izmeklējamo noziedzīgo nodarījumu, visticamāk, izdarījusi konkrētā persona, uzsāktā kriminālvajāšana nav izbeigta, persona nav attaisnota vai atzīta par vainīgu ar spēkā stājušos tiesas spriedumu. Šajos statusos var piemērot drošības līdzekli, kas attiecībā pret nepilngadīgo piemērojams ar īpašas attieksmes prasībām.

Šīs nodaļas ietvaros tiks iztirzāts gan nepilngadīgās personas jēdziens, gan nepilngadīgo tiesības kriminālprocesā, kā arī nepilngadīgas personas kā aizdomās turētā un apsūdzētā raksturojums.

1.1. Nepilngadīgās personas jēdziens

Tradicionāli bērnu definē kā individu, kas vēl nav pieaugušais, tomēr starptautiskajos dokumentos joprojām trūkst vienotas terminoloģijas. Bakalaura darba izstrādes gaitā autore

pētīja un analizēja jēdziena „nepilngadīgais” būtību un nozīmi, jo likumpārkāpumu kvalificēšanā ļoti svarīgi ir noskaidrot pārkāpuma subjektu un tā vecumu. Normatīvajos aktos ir sastopami šādi termini: “bērns”, “mazgadīgais”, “pusaudzis”, “jaunietis”, un tie visi raksturo nepilngadīgā jēdzienu. Pētot šo jēdzienu skaidrojumus, autore secina, to būtība un izpratne dažādos normatīvajos aktos un arī citos avotos atšķiras.

Atsevišķās pasaules valstīs, tai skaitā arī Latvijā pilngadība iestājas ar personas 18 gadu vecuma sasniegšanu. Tomēr ir valstis, kur šī vecuma robeža ir citādāka, piemēram, dažos ASV štatos pilngadības robeža ir 19 gadi. Korejā un Japānā par pilngadīgu uzskatāma persona, kas sasniegusi 20 gadu robežu. Savukārt Singapūrā un Ēģiptē pilngadība iestājas 21 gada vecumā.

1989.gada 20.novembra Apvienoto Nāciju Organizācijas „Konvencija par bērna tiesībām”, kas pieņemta 1989.gada 20.novembrī, 1.pantā ir noteikts, ka: “Par bērnu tiek uzskatīta ikviena cilvēkbūtne līdz 18 gadu vecuma sasniegšanai, ja saskaņā ar likumu, kas piemērojams attiecīgajam bērnam, viņš nekļūst pilngadīgs agrāk”.² Latvija minētajai konvencijai pievienojās 1991.gada 4.septembrī.

Tomēr „Hāgas Konvencija par jurisdikciju, piemērojamiem tiesību aktiem, atzīšanu, izpildi un sadarbību attiecībā uz vecāku atbildību un bērnu aizsardzības pasākumiem” nesniedz tiešu nepilngadīgas personas jēdziena definējumu. Minētās konvencijas 2. pants tikai nosaka, ka bērns ir no dzimšanas brīža līdz 18 gadu vecuma sasniegšanai.³

1980.gada 20.maijā Luksemburgā tika parakstīta „Eiropas Konvencija par nolēmumu atzīšanu un izpildi par bērnu aizbildnību un bērnu aizbildnības atjaunošanu”, kura Latvijā stājās spēkā 2002.gada 1.augustā. Šīs konvencijas 1.panta a) daļa nosaka, ka: “Bērns ir persona ar jebkuras valsts pilsonību tik ilgi, kamēr tā sasniedz 16 gadu vecumu, un kamēr tai nav tiesību izšķirties par savu dzīves vietu saskaņā ar savas ierastās dzīves vietas likumu, savas pilsonības valsts likumu vai saņēmējvalsts likumu”.⁴

Attiecīgi 2001.gada 5.aprīlī Latvijā tika pieņemts likums „Par Eiropas Padomes Konvenciju par bērnu tiesību piemērošanu”, un, saskaņā ar šo likumu tika pieņemta un apstiprināta Eiropas Padomes 1996.gada 25.janvāra „Konvencija par bērnu tiesību piemērošanu”. Minētās konvencijas mērķis ir veicināt to tiesības, piešķirt procesuālas tiesības un atvieglināt šo tiesību izmantošanu. Tomēr arī šajā konvencijā nav tieši definēts nepilngadīgā vai bērna jēdziens. Konvencijas 1.panta 1.punktā ir sniegts skaidrojums, ka konvencija „Par

² Konvencija par bērna tiesībām: starptautisks dokuments, pieņemts 20.11.1989., 1.pants

³ Hāgas Konvencija par jurisdikciju, piemērojamiem tiesību aktiem, atzīšanu, izpildi un sadarbību attiecībā uz vecāku atbildību un bērnu aizsardzības pasākumiem: Starptautisks dokuments, 31.10.2002., 2. pants

⁴ Eiropas Konvencija par nolēmumu atzīšanu un izpildi par bērnu aizbildnību un bērnu aizbildnības atjaunošanu: Starptautisks dokuments, 20.03.2002., 1. pants

Eiropas Padomes Konvenciju par bērnu tiesību piemērošanu” attiecināma tikai uz bērniem, kas nav sasnieguši 18 gadu vecumu.

Latvijas Civillikuma 219. un 220.pantā ir formulēta nepilngadības definīcija: „Nepilngadība abu dzimumu personām turpinās tik ilgi, kamēr tās sasniedz astoņpadsmit gadu vecumu,”⁵ bet izņēmuma gadījumos un sevišķi svarīgu iemeslu dēļ, kad nepilngadīgā aizbildņi un tuvākie radnieki apliecina, ka nepilngadīgais uzvedas nevainojami un spēj patstāvīgi aizsargāt un aizstāvēt savas tiesības un izpildīt savus pienākumus, nepilngadīgo var izsludināt par pilngadīgu arī pirms astoņpadsmit gadu vecuma sasniegšanas, bet ne agrāk, kamēr viņš sasniedzis pilnus sešpadsmit gadus.⁶ Par pilngadīgu uzskatāma persona, kas ievērojot likumā paredzēto kārtību stājusies laulībā pirms astoņpadsmit gadu vecuma.

Bērnu tiesību aizsardzības likumā, kas reglamentē bērna tiesības un to aizsardzību, ņemot vērā to, ka bērnam kā fiziski un intelektuāli nenobriedušai personai vajadzīga īpaša aizsardzība un gādība⁷, tomēr nav norādīts skaidrojums, kas ir nepilngadīgais, bet ir sniegts jēdziena „bērns” definējums, proti, tā ir persona, kas nav sasniegusi 18 gadu vecumu, izņemot tās personas, kuras saskaņā ar likumu izsludinātas par pilngadīgām vai stājušās laulībā pirms 18 gadu vecuma sasniegšanas.⁸

Darba likuma 37.panta pirmajā daļā reglamentēts, ka bērns ir persona, kura ir jaunāka par 15 gadiem vai, kura līdz 18 gadu vecuma sasniegšanai turpina iegūt pamatizglītību.⁹

Jaunatnes likuma 1.pants nosaka, ka „jaunietis” ir persona vecumā no 13 līdz 25 gadiem¹⁰.

Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likums nosaka, ka nepilngadīgo personu kategorijā ietilpst nepilngadīgie skolēni, arī personas vecumā no 15 gadiem, kuras iegūst izglītību klātienē vispārējās vidējās vai profesionālās vidējās izglītības iestādē vai ir pilna laika studējošais augstskolā.¹¹

Valsts sociālo pabalstu likuma 6.panta otrā daļa paredz, ka ģimenes valsts pabalstu piešķir par katru bērnu, kas ir vecumā no viena gada līdz 15 gadiem vai ir vecāks par 15 gadiem, mācās vispārējās izglītības vai profesionālās izglītības iestādē un nav stājies laulībā. Šādā gadījumā pabalstu piešķir uz laiku, kamēr bērns apmeklē izglītības iestādi, bet ne ilgāk kā līdz dienai, kad viņš sasniedz 20 gadu vecumu vai stājas laulībā. Ja bērns, kurš bijis aizbildnībā, ir

⁵ Civillikums: Latvijas Republikas likums. Valdības Vēstnesis Nr.41, 20.02.1937., 219.pants

⁶ Civillikums: Latvijas Republikas likums. Valdības Vēstnesis Nr.41, 20.02.1937., 220.pants

⁷ Bērnu tiesības aizsardzības likums: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis Nr.15, 04.08.1998., 2. pants

⁸ Bērnu tiesības aizsardzības likums: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis Nr.15, 04.08.1998., 3.pants

⁹ Darba likums: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis Nr.105, 06.07.2001., 37.pants

¹⁰ Jaunatnes likums: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis Nr.82, 28.05.2008., 1.pants

¹¹ Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likums: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis Nr.168, 19.11.2002., 37.panta pirmās daļas 4.punkts.

sasniedzis 18 gadu vecumu, pabalstu piešķir pašam pilngadību sasniegušajam bērnam. Pabalstu nepiešķir par bērnu, kas atbilstoši valsts vai pašvaldību finansēto vietu skaitam uzņemts profesionālās izglītības programmās un saņem stipendiju normatīvajos aktos noteiktajā kārtībā.¹²

Spēkā esošajā Administratīvās atbildības likumā noteikts, ka pie administratīvās atbildības saucamas personas, kuras līdz administratīvā pārkāpuma izdarīšanas brīdim sasniegušas četrpadsmit gadu vecumu. Personām vecumā no 14 līdz 18 gadiem par administratīvo pārkāpumu izdarīšanu var piemērot audzināša rakstura piespiedu līdzekļus, kurus var piemērot arī nepilngadīgajiem vecumā no 11 līdz 14 gadiem, ja viņi izdarījuši pārkāpumu, par kuru likumā ir paredzēta administratīvā atbildība.

Latvijas Sodū izpildes kodeksā nav sniegts nepilngadīgās personas definējums. Interpretējot Latvijas Sodū izpildes kodeksa normas, par nepilngadīgo ir jāatzīst persona, kas soda izciešanas brīdī vēl nav sasniegusi 18 gadu vecumu.¹³ Svarīgi ir izprast, ka Latvijas Sodū izpildes kodeksā paredzēta iespēja atstāt audzināšanas iestādē nepilngadīgajiem notiesāto personu, kura jau ir sasniegusi 18 gadu vecumu, ja tas ir nepieciešams, lai nostiprinātu resocializācijas sniegtos rezultātus un nodrošinātu iespēju personai iegūt vispārējo vai profesionālo izglītību. Darba autore secina, ka nepilngadīgo audzināšanas iestādē persona var turpināt soda izciešanu līdz 21 gada vecuma sasniegšanai, un uz šīm personām attiecas notiesātajiem nepilngadīgajiem noteiktais režīms, darba noteikumi, pārtikas, materiālo un sadzīves apstākļu normas.¹⁴ Tādējādi, no kriminālsodu izpildes viedokļa, ar brīvības atņemšanu notiesātais var būt nepilngadīgas personas statusā, ja ir sasniegts 14 gadu vecums, bet vēl nav sasniegts 21 gada vecums, gadījumos, kad persona līdz 18 gadu vecuma sasniegšanai ir nepilngadīgā ieslodzītā statusā, un pēc šī vecuma sasniegšanas ir iespējams tādu statusu saglabāt. Jāatzīmē, ka no vispārēja tiesiskā viedokļa, sasniedzot 18 gadu vecumu, ikviena persona kļūst pilngadīga, un, tādēļ arī 18 gadus vecais ieslodzītais iegūst tiesības, kādas ir pilngadīgām personām, tomēr statusa ziņā pastāv iespēja saglabāt tās priekšrocības, kuras attiecas uz nepilngadīgajām ieslodzītajām personām.

Nepilngadības institūtā ietilpst arī mazgadība, un mazgadībai tāpat kā nepilngadībai, arī ir noteikta vecuma robeža.

¹² Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likums: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis Nr.168, 19.11.2002., 6.pants 2.daļa

¹³ Latvijas Sodū izpildes kodekss: Latvijas Republikas likums. Ziņotājs Nr.1, 01.01.1971., 2.pants

¹⁴ Latvijas Sodū izpildes kodekss: Latvijas Republikas likums. Ziņotājs Nr.1, 01.01.1971., 50.⁷⁴.daļa

Dr. habil.iur. U.Krastiņš mazgadīgo krimināltiesībās definē kā personu, kas nav sasniegusi četrpadsmit gadu vecumu.¹⁵Tā ir vecuma robeža, kuru sasniedzot, persona, kura izdarījusi noziedzīgu nodarījumu var tikt saukta pie kriminālatbildības.

Saskaņā ar Krimināllikuma 11.pantu, pie kriminālatbildības ir saucamas personas no 14 gadu vecuma.

Krimināllikuma 11.pantā ir sastopami jēdzieni „nepilngadīgais” un „mazgadīgais”. Pie kriminālatbildības saucama fiziska persona, kura līdz noziedzīgā nodarījuma izdarīšanas dienai ir sasniegusi 14 gadu vecumu, respektīvi, ja persona kļuvusi 14 gadus veca iepriekšējā dienā pirms noziedzīga nodarījuma izdarīšanas.¹⁶ Jēdzienu „mazgadīgais” nevar uzskatīt par jēdziena „nepilngadīgais” sinonīmu, jo saskaņā ar Krimināllikuma 11.pantu, mazgadīgais ir persona, kas nav sasniegusi četrpadsmit gadu vecumu un pie kriminālatbildības par izdarītu noziedzīgu nodarījumu nav saucama.

Lai likuma ietvaros veiktu personu pāraudzināšanu, kuras nav sasniegušas 14 gadu vecumu, likuma „Par audzinoša rakstura piespiedu līdzekļu piemērošanu bērniem” 3.pants nosaka, ka bērniem vecumā no 11 līdz 18 gadiem var piemērot audzinoša rakstura piespiedu līdzekļus.¹⁷ Atšķirībā no Krimināllikuma, kas nosaka nepieciešamību sodīt par izdarīto noziedzīgo nodarījumu, audzinoša rakstura piespiedu līdzekļu mērķis ir veikt tādas darbības, lai vērstu bērna intereses uz sabiedrības interesēm atbilstošām vērtībām un likt bērnam atturēties no pretlikumīgām darbībām.

Jēdziena „nepilngadīgais” definējums ir sniegts Krimināllikuma 64.pantā, kas paredz, ka nepilngadīgais ir persona, kas līdz noziedzīgā nodarījuma izdarīšanai nav sasniedzis astoņpadsmit gadu vecumu.¹⁸

Atkarībā no tā, kad, atbilstoši noziedzīga nodarījuma sastāva īpatnībām, noziedzīgs nodarījums ir uzskatāms par pabeigtu, krimināltiesību teorijā un tiesu praksē tiek risināts jautājums par to, kurā brīdī ir jānostiprina četrpadsmit gadu vecuma robežas sasniegšana.¹⁹

Profesors Dr. habil.iur. U.Krastiņš norāda, ka turpināta noziedzīga nodarījuma izdarīšanas gadījumā persona atbild par vienota noziedzīga nodarījuma izdarīšanu, ja kaut viena nodarījuma epizode ir izdarīta pēc četrpadsmit gadu vecuma sasniegšanas²⁰.

¹⁵ Krastiņš U. Prettiesiska nodarījuma kaitīgo seku divējādā nozīme.//Jurista Vārds. 25.08.2015 /Nr.33 (885).

¹⁶ Krimināllikums: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis Nr.199/200, 08.07.1998., 11.pants

¹⁷ Likums “Par audzinoša rakstura piespiedu līdzekļu piemērošanu bērniem”: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis Nr.168, 19.11.2002., 3.pants

¹⁸ Krimināllikums: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis Nr.199/200, 08.07.1998., 64.pants

¹⁹ Krastiņš U. Noziedzīgs nodarījums: Mācību grāmata. Rīga, 2000. 83.lpp.

²⁰ Turpat - 83.lpp..

Par ilgstošu noziedzīgu nodarījumu persona atbild, ja pēc noziedzīgās darbības vai bezdarbības akta izdarīšanas, tā nepilda ar likumu uzlikto pienākumu un, ja šajā laikā tā sasniegusi četrpadsmit gadu vecumu.²¹

Profesors Dr. habil.iur. U.Krastiņš pamatoti norāda arī to, ka: “Ja persona noziedzīga nodarījuma izdarīšanas dienā ir sasniegusi 14 gadu vecumu, tā atbild gan par pabeigta noziedzīga nodarījuma izdarīšanu, gan arī par sagatavošanos smagam vai sevišķi smagam noziegumam vai par nozieguma mēģinājumu. Attiecīgi 14 gadu vecumu sasniegusi persona atbild ne tikai kā noziedzīga nodarījuma izdarītājs, bet tiek saukta pie atbildības arī par nodarījuma organizēšanu, uzkūdišanu to izdarīt vai nodarījuma atbalstīšanu, kaut pati nav bijusi tā izdarītāja”.²²

No iepriekš minētā izriet, ka gan starptautiskajos, gan nacionālajos normatīvajos aktos nav saskatāms vienots nepilngadīgās personas jēdziena definējums, un katrā normatīvajā aktā tas ir interpretēts saskaņā ar attiecīgā akta saturu un būtību.

Autore norobežo civiltiesiskās attiecības, kurās 18 gadus nenasniegušu personu var jau agrāk atzīt par pilngadīgu, šādā veidā nepilngadīgajam civiltiesību jomā piešķirot tiesības un pienākumus. No minētā secināms, ka dažādās civiltiesiskajās attiecībās var būt noteikti dažādi vecumi, kas bieži vien ir vērtējamais jēdziens, bet krimināltiesībās ir jābūt noteiktībai. Tāpēc visās valstīs krimināllikumos ir noteikta strikta izpratne par nepilngadību. Piemēram, Igaunijā tas ir no 14 līdz 18.gadiem, Zviedrijā no 15 līdz 20 gadiem, Nīderlandē no 12 līdz 23 gadiem.

Arī Latvijā Krimināllikumā, līdzīgi kā Igaunijā, strikti noteikts nepilngadīgā vecums, t.i. no 14 līdz 18 gadiem. Autore uzskata, ka minētajā vecumā nepilngadīgais izprot savas rīcības kaitīgumu, tomēr vēl nav sasniedzis tādu psiholoģisko un fizioloģisko briedumu, lai par nodarīto kaitējumu varētu atbildēt pilnā apmērā, tādējādi šis vecums nav tikai saukšanai pie kriminālatbildības, bet arī nosaka īpašo attieksmi pret šādu personu kriminālprocesuālajās attiecībās.

1.2. Aizdomās turētā un apsūdzētā statuss, tā tiesības un pienākumi

Nepilngadīgajām personām, kuras tiek turētas aizdomās vai apsūdzētas noziedzīga nodarījuma izdarīšanā, ir tiesības uz lietas taisnīgu izskatīšanu, un tās ir tiesīgas saņemt tādas pašas garantijas, kas pienākas arī pilngadību sasniegušajām personām.

²¹ Turpat - 83.lpp.

²² Turpat - 83.lpp

Lietas taisnīgas izskatīšanas garantija ir spēkā no brīža, kad nepilngadīga persona pirmo reizi tiek iesaistīta kriminālprocesā.

Persona tiek atzīta par aizdomās turēto, ja pierādījumu kopums dod pamatu procesa virzītāja pieņemumam, ka izmeklējamā noziedzīgo nodarījumu, visticamāk, izdarījusi konkrēta persona. Ar procesa virzītāja rakstveida lēmumu persona tiek atzīta par aizdomās turēto.

Autore norāda, ka aizdomās turētās personas statusu formāli iegūst ar lēmumu par personas atzīšanu par aizdomās turēto pieņemšanas brīdi, taču vairākas Kriminālprocesa likuma normas norāda uz to, ka ne mazāk svarīgs brīdis, kad minētais lēmums paziņots.

Ar brīdi, kad personai tiek paziņots, ka tā atzīta par aizdomās turēto, šī persona iegūst Kriminālprocesa likumā noteiktās aizdomās turētās personas tiesības, kā arī tai ir jāpilda Kriminālprocesa likumā noteiktie aizdomās turētās personas pienākumi.

Aizdomās turētās personas pamattiesības noteiktas Kriminālprocesa likuma 60.² pantā, kā piemēram, personai ir tiesības nekavējoties uzaicināt aizstāvi noslēdzot ar to vienošanos, vai arī izmantot valsts nodrošināto juridisko palīdzību, saņemt tulkojumus šai personai saprotamā valodā likumā noteiktajā kārtībā un apjomā, klusēt, sniegt liecību vai atteikties liecināt, likumā noteiktajos gadījumos, termiņos un kārtībā pārsūdzēt procesuālos lēmumus u.c.

Aizdomās turētā tiesības noteiktas Kriminālprocesa likuma 66. pantā. Piemēram, personai ir tiesības iesniegt pieteikumu par kriminālprocesa izbeigšanu, pieteikt noraidījumu, izlīgt ar cietušo, iesniegt pieteikumus par izmeklēšanas darbību veikšanu un piedalīšanos tajās u. c., savukārt, pienākumi noteikti Kriminālprocesa likuma 67. pantā. Piemēram, personai ir pienākums sniegt patiesas liecības, ja persona izmanto tiesības liecināt, noteiktajā laikā ierasties procesa veikšanai norādītajā vietā, nekavēt un netraucēt kriminālprocesa norisi, ievērot drošības līdzekļu noteikumus un likumā minētos ierobežojumus u. c.

Aizdomās turētā statusu zaudē, ja:

1. kriminālprocesu izbeidz kopumā vai pret konkrēto personu;
2. atceļ lēmumu, ar kuru personu atzina par aizdomās turēto;
3. personu sauc pie kriminālatbildības un uzsāk tās kriminālvajāšanu;
4. pret personu uzsāk procesu medicīniska rakstura piespiedu līdzekļu noteikšanai.

Atbilstoši Kriminālprocesa likuma 69. pantam par apsūdzēto ir atzīta persona, kura ar procesa virzītāja lēmumu saukta pie kriminālatbildības par noziedzīga nodarījuma izdarīšanu un pret kuru uzsāktā kriminālvajāšana nav izbeigta, kura nav attaisnota vai atzīta par vainīgu ar spēkā stājušos tiesas spriedumu²³. Tāpat minētais likuma pants paredz, ka viena un tā pati persona vienā kriminālprocesā nevar vienlaikus būt apsūdzētais un aizdomās turētais.

²³ Kriminālprocesa likums: LV likums. Pieņemts 21.04.2005, 69.panta pirmā daļa

Autore norāda, ka tāpat kā aizdomās turētajam, arī apsūdzētajam Kriminālprocesa likums nosaka tiesības un pienākumus. Pienākumi apsūdzētajam visās kriminālprocesa stadijās ir tādi paši kā aizdomās turētajam, turpretī tiesības apsūdzētajam ir papildinātas atkarībā no kriminālprocesa stadijas, t.i.:

1. tiesības pirmstiesas procesā (Kriminālprocesa likums 70. pants);
2. tiesības pirmās instances tiesā (Kriminālprocesa likums 71. pants);
3. tiesības apelācijas instances tiesā (Kriminālprocesa likums 72. pants);
4. tiesības kasācijas instances tiesā (Kriminālprocesa likums 73. pants).

Visas minētās pamattiesības, tiesības un pienākumi ir attiecināmi arī uz nepilngadīgajām personām, kurām noteikts aizdomās turētā vai apsūdzētā statuss. Papildus tiesības nepilngadīgajam aizdomās turētajam vai apsūdzētajam atrunātas Kriminālprocesa likuma 60.² panta 3¹ daļā, t.i. tiesības:

1. piedalīties procesuālajās darbībās kopā ar pārstāvi;
2. piedalīties procesuālajās darbībās kopā ar uzticības personu;
3. tiesības uz īpašiem pasākumiem privātās dzīves aizsardzībai;
4. saņemt individuālu novērtējumu;
5. uz brīvības atņemšanai alternatīvu procesuālu piespiedu līdzekļu piemērošanu;
6. uz īpašu apiešanos ar brīvības atņemšanu saistīta piespiedu līdzekļa piemērošanas laikā.

Autores ieskatā, Kriminālprocesa likumā iekļautās papildus tiesības nepilngadīgajam aizdomās turētajam vai apsūdzētajam norāda uz šo personu loku īpašo vajadzību nodrošināšanu, kā tas tiek paredzēts Eiropas Parlamenta un Padomes 2016.gada 11.maija Direktīvā 2016/800, kuras mērķis ir noteikt procesuālās garantijas. Tādējādi nodrošināt nepilngadīgajiem spēju saprast šo procesu un tam sekot, ļaujot viņiem īstenot savas tiesības uz taisnīgu tiesu.

Nepilngadīgajam, piedaloties procesuālajās darbībās, kopā ar pārstāvi tiek nodrošinātas viņa intereses, nepilngadīgais gūst lielāku drošības sajūtu nezināmā un nepierastā situācijā, kā arī pārstāvis varēs sekot līdzī procesam, uzdot nepieciešamos jautājumus, un būs informēts, kāda veida palīdzība ir nepieciešama nepilngadīgajam. Arī uzticības personas piedalīšanās procesā nav mazsvarīga, jo jāņem vērā fakts, ka tā ir persona, ko norāda pats nepilngadīgais un, kam viņš uzticās. Līdz ar to uzticības personas piedalīšanās procesuālajās darbībās pozitīvi ietekmēs procesu, jo nepilngadīgajam būs vēl viena persona, kura sniegs morālu atbalstu.

Ar slēgtu tiesas sēdes norisi tiek nodrošinātas tiesības uz privātās dzīves aizsardzību. Individuālā novērtējumā varētu tikt iekļauta informācija par nepilngadīgā personību, attīstību,

briedumu, izglītību, emocionālo un psiholoģisko stāvokli, kā arī par tā sociālo un ģimenes stāvokli u.c. Individuālo novērtējumu izmantošana varētu palīdzēt lēmuma pieņemšanā kriminālprocesā, piemēram, soda noteikšanā.

Svarīgas ir arī papildus tiesības uz brīvības atņemšanai alternatīvu procesuālu piespiedu līdzekļu piemērošanu, jo brīvības atņemšana nepilngadīgajam varētu atstāt neatgriezenisku iespaidu un emocionālo, psiholoģisko un fizisko stāvokli, kas turpmāk varētu radīt grūtības pilnvērtīgai atgriešanās un iekļaušanās sabiedrībā. Tāpēc apcietinājums būtu vērtējams tikai kā galējās nepieciešamības līdzeklis. Gadījumos, kad tomēr tiek piemērots ar brīvības atņemšanu saistīts piespiedu līdzeklis, pret nepilngadīgo jāizturas ar īpašu rūpību, lai šāds piespiedu līdzeklis neatstāj neatgriezeniskas sekas. Līdz ar to nepilngadīgie būtu jānošķir no pilngadīgajiem, būtu jānodrošina viņu tiesības uz izglītību un apmācību, piekļuvi programmām, kas sekmē viņu attīstību un iekļaušanos atpakaļ sabiedrībā, reliģijas vai ticības brīvības ievērošanu u.c.

Papildus tiesībām nepilngadīgajam, nav iekļautas tiesības uz medicīnisku izmeklēšanu bez liekas kavēšanās, pielietojot pēc iespējas saudzīgāko veidu. Medicīniskās izmeklēšanas laikā tiktu izvērtēts nepilngadīgā garīgais un fiziskais stāvoklis, kas noteikti būtu ņemams vērā procesa laikā.

Atbilstoši Eiropas Parlamenta un Padomes 2016.gada 11.maija Direktīvai 2016/800 pie nepilngadīgā papildus tiesībām būtu iekļaujamas tiesības uz kriminālprocesa izskatīšanu steidzamības kārtā, jo situācijās, kurās ir iesaistītas nepilngadīgās personas kavēšanās nav pieļaujama.

1.3. Nepilngadīgā aizdomās turētā un apsūdzētā īpašas attieksmes tiesības kriminālprocesā

1989.gada 20.novembra Apvienoto Nāciju Organizācijas „Konvencija par bērna tiesībām”, kas pieņemta 1989.gada 20.novembrī, Latvija minētajai konvencijai pievienojās 1991.gada 4.septembrī, izprotot, ka: 1)jebkurš lēmums, kurš tiek pieņemts valstī, vispirms ir jāizvērtē no bērnu interešu viedokļa; 2)bērna intereses ir prioritāras; 3)ikvienam bērnam ir tiesības, ka valsts garantēs bērna pilnvērtīgu attīstību, izglītību, veselības aprūpi visaugstākajā valstij iespējamā līmenī, nodrošinot bērnu konkurētspēju pasaules sabiedrībā; 4)valsts garantēs bērna tiesības tikt pasargātam no jebkura veida diskriminācijas un vardarbības.²⁴

²⁴ Bērnu tiesību aizsardzība un tās normatīvais regulējums pēdējo 10 gadu laikā.

Pieejams:http://www.bernskacietusais.lv/lv/konerences_seminari/konfere/bernu-tiesibu-aizsardziba-un-tas-normativais-regulejums-pedejo-10-gadu-laika-216/ -skatīts 16.04.2020.

Konvencijā par bērna tiesībām ir uzsvērts, ka jautājumi, kas skar bērnu, ir jāizskata, ņemot vērā šīs konvencijas četrus būtiskus principus:

- 1) iepriekš minēto bērna vislabāko interešu principu;²⁵
- 2) diskriminācijas aizlieguma principu;²⁶
- 3) bērna tiesības paust savu viedokli un tikt uzklausītam;²⁷
- 4) kā arī bērna tiesības uz dzīvību un attīstību.²⁸

Savukārt 2002.gada 31.oktobrī Latvijā stājās spēkā 1996.gada 19.oktobra „Hāgas Konvencija par jurisdikciju, piemērojamiem tiesību aktiem, atzīšanu, izpildi un sadarbību attiecībā uz vecāku atbildību un bērnu aizsardzības pasākumiem”. Parakstot šo konvenciju, valstis, tai skaitā, arī Latvija, atzina nepieciešamību uzlabot bērnu aizsardzību situācijās, kur iesaistītas vairākas valstis, šādā veidā vienojoties par tiesību sistēmu pretrunu novēršanu saistībā ar jurisdikciju un piemērojamiem tiesību aktiem. Valstis arī vienojās par tiesas spriedumu atzīšanu un izpildi attiecībā uz bērnu aizsardzību, akcentējot to, cik būtiska ir starptautiskā sadarbība bērnu tiesību aizsardzības jomā.

Eiropas Parlamenta un Padomes 2016.gada 11. maija Direktīvas 2016/800 izvirzītajam mērķim ir cieša saikne ar pieeju attiecībā uz bērniem, kas nonākuši konfliktā ar likumu, kāda ir noteikta Apvienoto Nāciju organizācijas Bērnu tiesību konvencijā. Tā balstās uz diviem pieņēmumiem. Pirmais – katrs bērns ir pelnījis taisnīgu apiešanos, pilnībā ievērojot viņa cilvēcisko pašcieņu un tiesības uz taisnīgu tiesu. Otrais – katrs bērns ir pelnījis īpašu un bērnam draudzīgu apiešanos, kas cita starpā nozīmē, ka jebkura juvenālās justīcijas intervence jāsteno ar mērķi reintegrēt bērnu sabiedrībā un dot viņam vai viņai konstruktīvu iespēju piedalīties.²⁹

Ikviena situācija, arī kriminālprocesuāla, kļūst sarežģītāka ikreiz, kad tajā iesaistās vai tiek iesaistīta nepilngadīgā persona. Nepilngadīgās personas rīcībspējas trūkums, kas liedz tai pašai pilnvērtīgi īstenot savas tiesības, nepieciešamība aizsargāt viņu no iespējamās nepamatoti negatīvas procesa ietekmes, kā arī jurisdikcijas interese pēc objektīva procesa iznākuma ir tas, kas dod pamatu kriminālprocesuālās kārtības atšķirībām attiecībā uz nepilngadīgajiem.³⁰ Procesā pielietojot īpašu, saudzīgu un mazāk traumējošu attieksmi pret nepilngadīgo, tas

²⁵ Konvencija par bērna tiesībām: Starptautisksdokuments, pieņemts 20.11.1989., 3.pants

²⁶ Konvencija par bērna tiesībām: Starptautisksdokuments, pieņemts 20.11.1989., 2.pants

²⁷ Konvencija par bērna tiesībām: Starptautisksdokuments, pieņemts 20.11.1989., 12.pants

²⁸ Konvencija par bērna tiesībām: Starptautisksdokuments, pieņemts 20.11.1989., 6.pants

²⁹ "Vai kāds mani dzird? Bērnu līdzdalība nepilngadīgo justīcijā: rokasgrāmata, kā padarīt Eiropas juvenālās justīcijas sistēmas bērniem draudzīgas", *International Juvenile Justice Observatory (IJJO)*, 2016. Pieejams: <https://docplayer.lv/116305824-Vai-k%C4%81ds-mani-dzird-b%C4%93rnu-l%C4%ABdzdal%C4%ABba-nepilngad%C4%ABgo-just%C4%ABcij%C4%81-rokasgr%C4%81mata-k%C4%81-padar%C4%ABt-eiropas-juven%C4%81l%C4%81s-just%C4%ABcijas-sist%C4%93mas-b%C4%93rniem-draudz%C4%ABgas.html>, [aplūkots 25.10.2020]

³⁰ Meikališa Ā., Strada-Rozenberga K. „Kriminālprocess. Raksti 2005-2010”, Latvijas Vēstnesis, Rīga, 2010., 420.lpp

pozitīvi ietekmētu tā integrāciju sabiedrībā, samazinot iespējamību tai atkārtoti veikt pārkāpumu.

Kriminālprocess ir likumā reglamentēta izmeklēšanas iestāžu, prokuratūras un tiesas darbība, lai noskaidrotu, brīdinātu, ātri un pilnīgi atklātu noziedzīgus nodarījumus, noskaidrotu vainīgos, tajā skaita nepilngadīgos, un nodrošinātu likumu pareizu piemērošanu, lai katra persona, kas izdarījusi noziedzīgu nodarījumu, tiktu taisnīgi sodīta, bet neviens nevainīgais netiktu saukts pie kriminālatbildības un notiesāts, kā arī līdz ar šo darbību izveidojušās tiesiskās attiecības starp iestādēm un personām, kas piedalās procesā.³¹

Latvijā nepilngadīgo personu iesaistīšanu kriminālprocesuālās darbībās nosaka Kriminālprocesa likums. Tajā ir detalizēti reglamentēta darbība, kas ļauj nodrošināt stingru atbilstību likumam, kā arī nodrošināt personu, kas iesaistīta kriminālprocesā, tiesību un pienākumu īstenošanu.

Jāatzīst, ka nepilngadīgie, kas ir izdarījuši noziedzīgu nodarījumu, savas rīcībspējas trūkumu dēļ būtībā ir īpaši neaizsargāti, tāpēc tiem ir nepieciešama papildus aizsardzība. Eiropas Savienības atbildīgās instances ir izstrādājušas īpašas prasības, t.i. nepilngadīgajam tiesības uz informāciju, personai, kam ir vecāku atbildība, tiesības uz informāciju, tiesības uz advokāta palīdzību, tiesības uz individuālu novērtējumu, tiesības uz medicīnisku izmeklēšanu, nepilngadīgā nopratināšanu, tiesības uz personas brīvību, alternatīvi pasākumi, tiesības uz īpašu apiešanos brīvības atņemšanas gadījumā, lietu savlaicīgu un rūpīgu izskatīšanu, tiesības uz privātās dzīves aizsardzību, personas, kam ir vecāku atbildība, tiesības klātienē piedalīties lietas izskatīšanā tiesā, nepilngadīgā tiesības klātienē piedalīties lietas izskatīšanā tiesā, kuras mērķis ir novērtēt bērna vainu u.c.

Nemot vērā īpašo prasību pret nepilngadīgo ievērošanas nepieciešamību, būtu vērtējams jautājums par īpašu institūcijas izveidi Latvijā. Uz doto brīdi Latvijā nepastāv atsevišķa nepilngadīgo juridiskā institūcija, tāpēc ir vērts salīdzināt ar citu valstu pielietoto tiesu praksi, kas skar nepilngadīgo lietas. Piemēram, Francijā pastāv specializētie tiesneši. Viens no tādiem ir tiesnesis nepilngadīgo lietās (franču valodā - *juge des enfants*), kurš ir kompetents lemt par noteiktiem pasākumiem apdraudētu nepilngadīgo personu aizsardzībā un tiesāt nepilngadīgas personas, kuras izdarījušas noziedzīgus nodarījumus.

Savukārt Beļģijā pastāv pat atsevišķa tiesa – Jaunatnes tiesa, kur izskata lietas, uz kurām attiecas 1965.gada likuma “Par jaunatnes aizsardzību” darbības joma, piemēram, vecāku varas

³¹ Meikališa Ā., Kazaka S., Lodīte L., Petrova S. Kriminālprocesuālie termiņi pirmstiesas izmeklēšanā. Rīga, 2006., 6.lpp

izbeigšana un nepilngadīgo ievietošana audžuģimenēs vai slēgtos centros, kā arī mazgadīgo noziedzības lietas.³²

Arī Itālijā ir atsevišķa pirmās instances tiesa – Nepilngadīgo lietu tiesa (itāļu valodā – *tribunale per i minorenni*).³³ Līdzīgi kā Itālijā arī Maltā ir tāda tiesa. Maltas tiesu sistēma ir divpakāpju – pirmās instances tiesas un apelācijas tiesas. Kā viena no pirmās instances tiesām ir izdalīta Nepilngadīgo tiesa, kas izskata lietas, kurās prasības izvirzītas vai attiecas uz nepilngadīgajiem, kas jaunāki par 16 gadiem, un tā var lemt par aizbildniecību. Nepilngadīgo lietas vada miertiesnesis un divi locekļi.³⁴

Pēc autores domām, dibinot nepilngadīgo juridisko institūciju Latvijā, kuras kompetencē būtu nepilngadīgo personu lietu izskatīšana, varētu veiksmīgāk nodrošināt lietas savlaicīgu un ātru izskatīšanu. Institūcijas kompetencē varētu ietilpt arī psiholoģiskā palīdzība, rehabilitācija un citi pasākumi noziedzīgu nodarījumu seku likvidēšanai un novēršanai.

Bērnu tiesību aizsardzības likuma 6.panta pirmā daļa nosaka, ka tiesiskajās attiecībās, kas skar bērnu, bērna tiesības un intereses ir prioritāras.³⁵ Šāds regulējums ir noteikts arī Eiropas Parlamenta un Padomes 2016.gada 11.maija Direktīvas 2016/800 13.pantā, t.i. Dalībvalstis veic visus atbilstīgus pasākumus, lai nodrošinātu, ka kriminālprocess, kurā ir iesaistīti bērni, tiek izskatīts steidzamības kārtā un ar pienācīgu rūpību.³⁶

Lai gan Kriminālprocesa likuma 14.panta pirmā daļa nosaka, ka ikvienam ir tiesības uz kriminālprocesa pabeigšanu saprātīgā termiņā, tas ir, bez neattaisnotas novilcināšanas,³⁷ tomēr lietas, kurās tiek skartas nepilngadīgo personu intereses būtu izskatāmas prioritāri. Šādam panta regulējumam piekrīt arī darba autore, jo ilga lietas izskatīšanas var nelabvēlīgi ietekmēt nepilngadīgo personu psiholoģisko stāvokli, tādējādi pastāv iespējamība, ka nepilngadīgā persona varētu kļūt antisociāla, un nākotnē varētu būt grūtības iekļauties sabiedrībā.

Izpētot tiesu praksi, autore secināja, lai arī Kriminālprocesa likumā ir noteikts, ka ikvienam ir tiesības uz kriminālprocesa pabeigšanu saprātīgā termiņā, tomēr ir lietas, kur tiek pārkāptas tiesības uz kriminālprocesa pabeigšanu saprātīgā termiņā, kā, piemēram, Kurzemes

³² Tilley N., Smith J., Finer S., Erol R, Charles C. & Dobby, J. Problem Solving Street Crime: Practical Lessons from the Street Crime Initiative. London: United Kingdom, Home Office Research, Development and Statistics Directorate, 2005, p.97.

³³ Жалинский А.Э. Современное немецкое уголовное право. Москва: ТК Велби, издательство Проспект, 2006, стр.437.

³⁴ Shoham S.G., Knepper P. & Kett M. (Eds.) International Handbook of Criminology. Florida: CRC Press, 2010, p.56.

³⁵ Bērnu tiesību aizsardzības likums: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis Nr.15, 04.08.1998., 6 pants 1.daļa

³⁶ Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīva 2016/800 (2016.gada 11.maijs) par procesuālajām garantijām bērniem, kuri ir aizdomās turētie vai apsūdzētie kriminālprocesā, Eiropas Savienības Oficiālais Vēstnesis L 132/1

³⁷ Kriminālprocesa likums: LV likums. Pieņemts 21.04.2005, 14.panta pirmā daļa.

apgabaltiesas 2012.gada 2.marta lēmumā par kriminālprocesa izbeigšanu lietā Nr.11270044711 konstatēta nepamatota novilcināšanās, personām ceļot apsūdzību. Minētajā kriminālprocesā tika konstatēts, ka bija neattaisnots 3 gadus ilgs bezdarbības periods. Tādējādi, pirmstiesas izmeklēšanas institūcijām neattaisnoti novilcinot kriminālprocesu, tika zaudēta iespēja savlaicīgi un pienācīgi ietekmēt nepilngadīgos apsūdzētos.³⁸

Bērnu tiesību aizsardzības likuma 5.¹ panta pirmās daļas 17.punkts nosaka, ka bērnu tiesību aizsardzības jomā ir nepieciešamas speciālās zināšanas.

Iepazīstoties ar Ministru kabineta 2014.gada 1.aprīļa noteikumu Nr. 173. „Noteikumi par kārtību, kādā apgūst speciālās zināšanas bērnu tiesību aizsardzības jomā, šo zināšanu saturu un apjomu”, autore secina, ka zināšanu apjoms ir plašs un vispusīgs, kas ietver gan bērnu psiholoģiju, gan saskarsmes prasmes, gan bērnu tiesības. Lai tiesībsargājošās institūcijas amatpersona būtu tiesīga nepilngadīgo personu pratināt, tām jābūt kompetentām 7. punktā minētajās tēmās par bērnu tiesībām aizsardzības jomā. Tās ir:

- 1) bērnu tiesību aizsardzības sistēma, normatīvie akti bērnu tiesību aizsardzības jomā;
- 2) starptautisko tiesību aktu piemērošana bērnu tiesību aizsardzībā;
- 3) vecāku un bērnu tiesības un pienākumi;
- 4) vardarbība pret bērnu, tās veidi un pazīmes; vardarbība bērna ģimenē;
- 5) starpinstitucionālā sadarbība bērnu tiesību aizsardzības nodrošināšanā;
- 6) principi, veidojot saskarsmi ar bērnu;
- 7) nepilngadīgais kriminālprocesā, civilprocesā, administratīvajā procesā un administratīvo pārkāpumu procesā.³⁹

Ja izmeklēšanas darbības veicējs nav ieguvis speciālas zināšanas par saskarsmi ar nepilngadīgo kriminālprocesa laikā vai, ja izmeklēšanas darbības veicējs to uzskata par nepieciešamu, nepilngadīgo pratinā pedagoģa vai psihologa klātbūtnē. Vienam no nepilngadīgā likumiskajiem pārstāvjiem, pilngadīgam tuviniekam vai uzticības personai ir tiesības piedalīties pratināšanā, ja vien viņš pats nav persona, pret kuru uzsākts kriminālprocess, aizturētais, aizdomās turētais vai apsūdzētais un, ja pret to neiebilst nepilngadīgais.⁴⁰

Autore norāda, ka īpaša attieksme pret nepilngadīgo būtu jāizvērtē, pirmkārt, izmeklēšanas darbību laikā it īpaši pratināšanā, otrkārt, piemērojot piespiedu līdzekļus, kas saistīti ar brīvības atņemšanu, un, treškārt, atsevišķu procesuālo darbību izildes laikā it īpaši uzrādot procesuālos lēmumus, kas skar bērna tiesības.

³⁸ Kurzemes apgabaltiesa 2012.gada 2. marta lēmums lietā Nr.11270044711

³⁹ Noteikumi par kārtību, kādā apgūst speciālās zināšanas bērnu tiesību aizsardzības jomā, šo zināšanu saturu un apjomu: Ministru kabineta 2014.gada 1.aprīļa noteikumi Nr.173. Latvijas Vēstnesis Nr.71, 09.04.2014., 7.punkts

⁴⁰ Kriminālprocesa likums: LV likums. Pieņemts 21.04.2005.

Saskaņā ar Kriminālprocesa likumu, attiecībā uz nepilngadīgas personas nopratināšanu pastāv īpašas prasības.

Nepilngadīgo uz nopratināšanu uzaicina ar viņa likumiskā pārstāvja, mācību iestādes vai bāriņtiesas starpniecību. Ja ir apstākļi, kas pamatoti liedz vai apgrūtina izmantot šādu aicināšanas kārtību, nepilngadīgo aicina, neizmantojot minēto starpniecību.⁴¹ Tomēr praksē vēl pastāv gadījumi, ka uzaicināšana notiek bez pārstāvja starpniecības, kā tas minēts Jelgavas tiesas 2011.gada 21. aprīļa spriedumā lietā Nr.420627610. Policijas darbinieki nepilngadīgajam V.S. un pārējiem bērniem likuši ierasties pašvaldības policijā plkst. 14:00, kur nepilngadīgie tikuši nopratināti bez vecāku un pedagogu klātbūtnes. Bērniem likts rakstīt paskaidrojumus, neizskaidrojot viņu tiesības.

Tiesa spriedumā norādīja, ka nepilngadīga persona, būdama fiziski un intelektuāli nenobriedusi, nav spējīga patstāvīgi un pilnvērtīgi īstenot procesuālās tiesības bez pārstāvja klātbūtnes. Līdz ar to tiesai nav pamata piešķirt ticamību prettiesiskā kārtā iegūtam pierādījumam (nepilngadīgā V.S. 2010.gada 23.marta rakstveida paskaidrojumam). Rezumējot visu iepriekš minēto, tiesa atzīst, ka izskatāmajā gadījumā iestāde ir pieļāvusi būtiskus procesuālos pārkāpumus, kā arī pieteicējas vaina Lēmumā norādītā pārkāpuma izdarīšanā nav pierādīta likumā noteiktajā kārtībā. Līdz ar to nav konstatējams pārkāpuma sastāvs. Kā rezultātā tiesa nolēma, ka lēmums ir atceļams, bet administratīvā pārkāpuma lieta ir izbeidzama.⁴² Autore norāda, ka minētajā piemērā tika skatīta administratīvo pārkāpumu procesa lieta, tomēr līdzīgā situācijā vēl jo vairāk tas attiektos arī uz kriminālprocesu.

Saskaņā ar Kriminālprocesa likuma 152.pantu nepilngadīgo drīkst pratināt ne ilgāk par sešām stundām diennaktī, ieskaitot pārtraukumu. Nepilngadīgā pratināšanai jānotiek, cik drīz vien iespējams. Pratināšanu, ja iespējams, veic viens un tas pats izmeklēšanas darbības veicējs.⁴³

Psihologe I.Taube norāda, ka nepilngadīgā spēju noturēt uzmanību, ietekmē dažādi faktori:

- 1) fiziskā pašsajūta;
- 2) intelektuālās spējas;
- 3) verbālās dotības;
- 4) domāšanas spējas kopumā;
- 5) kognitīvā produktivitāte u.c.⁴⁴

⁴¹ Kriminālprocesa likums: LV likums. Pieņemts 21.04.2005,146.panta trešā daļa.

⁴² Jelgavas tiesas 2011.gada 21. aprīļa spriedumā lietā Nr.42062761

⁴³ Kriminālprocesa likums: LV likums. Pieņemts 21.04.2005, 152.panta pirmā daļa.

⁴⁴ Taube I. Kā noturēt skolēnu uzmanību? Pieejams: <http://www.skolasvards.lv/sleja/viedokli/ka-noturet-skolenu-uzmanibu> - [aplūkots 20.04.2020].

Saudzīga attieksme pret nepilngadīgu netiek piemērota tikai pratināšanā, tā tiek ievērota jau no brīža, kad nepilngadīgā persona tiek aizturēta. Svarīgi ir atcerēties, ka mērķis nav tikai sodīt, un jo bargāk, jo labāk, bet gan rīkoties pret nepilngadīgo pēc iespējas saudzīgāk, lai netraumētu viņa psiholoģisko un fizisko stāvokli, un, lai viņš, pēc iespējas vieglāk, varētu atgriezties un iekļauties sabiedrībā, un nekļūtu antisociāls.

Pamatojoties uz bērnu tiesību aizsardzības likumu attiecībā uz nepilngadīgā nogādāšanu policijas iestādē arī ir jāievēro saudzīga attieksme.

Nogādājot bērnu, kas izdarījis darbības, vai ir aizdomas par šādu darbību veikšanu, par kurām paredzēta kriminālatbildība, policijas iestādē jānodrošina bērnu atsevišķu uzturēšanos no pilngadīgiem pārkāpējiem un pastāvīgu pieaugušo uzraudzību. Kā arī nepilngadīgo nedrīkst pakļaut fiziskai vai psiholoģiskai iepaidošānai, nedrīkst piespiest liecināt vai atzīt vainu.

Eiropas Parlamenta un Padomes 2016.gada 11. maija Direktīvā 2016/800 noteikts, ka bērni ir īpaši neaizsargātā stāvoklī, ja viņiem ir atņemta brīvība. Ņemot vērā bērnu brīvības atņemšanas, un jo īpaši apcietināšanas radītos iespējamus riskus attiecībā uz bērnu fizisko, garīgo un sociālo attīstību, un tāpēc, ka brīvības atņemšana var radīt grūtības attiecībā uz viņu spēju iekļauties atpakaļ sabiedrībā, būtu jāpieliek īpašas pūles, lai izvairītos piemērot apcietinājumu bērniem jebkurā procesa stadijā, pirms tiesa ir galīgi izspriedusi to, vai attiecīgais bērns ir veicis noziedzīgu nodarījumu. Šajā Direktīvā norādīts, ka dalībvalstis varētu veikt praktiskus pasākumus, piemēram, izveidot pamatnostādnes vai norādes policijas amatpersonām par šīs prasības piemērošanu policijas veiktas apcietināšanas gadījumos.⁴⁵

Šajā nodaļā, izvērtējot īpašas attieksmes tiesības, autore secināja, ka Latvijā joprojām pastāv problēmas šo tiesību nodrošināšanai. Problēmas iemesls ir resursu, zināšanu, laika, kompetences, kontroles un atbildīgo institūciju sadarbības trūkums, kā arī noteiktais sods nepilngadīgajam nesasniedz mērķi. Kā piemēram, piemērojot audzinoša rakstura piespiedu līdzekli par noziedzīga nodarījuma izdarīšanu, nenotiek tā pienācīga kontrole, tādējādi, neatstājot pozitīvu ietekmi uz nepilngadīgo, līdz ar to pastāvot lielākai iespējamībai, ka pārkāpums tiks veikts atkārtoti. Nepilngadīgo vidū liels pārkāpumu skaits ir par neatļautu smēķēšanu, alkohola, narkotisko, psihotropo vai toksisko vielu lietošanu. Tajā pašā laikā netiek pieņemti lēmumi, ar kuru nepilngadīgajam vispār tiek uzlikts pienākums ārstēties no alkohola, narkotisko, psihotropo vai toksisko vielu vai citādas atkarības. Šāda situācija rada pamatotas bažas par to, vai audzinoša rakstura piespiedu līdzekļa piemērošana sasniedz likumā noteiktos mērķus.

⁴⁵ Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīva 2016/800 (2016.gada 11.maijs) par procesuālajām garantijām bērniem, kuri ir aizdomās turētie vai apsūdzētie kriminālprocesā, Eiropas Savienības Oficiālais Vēstnesis L 132/1

Līdz ar to ir nepieciešami grozījumi normatīvajos aktos, kā arī jāveicina sadarbība starp institūcijām, lai vecinātu lietas, kurās iesaistītas nepilngadīgās personas, ātrāku izskatīšanu.

Autore pozitīvi vērtē plānotos grozījumus Krimināllikumā un Kriminālprocesa likumā, ar kuriem tiek paredzēts īstenot nepilngadīgo kriminālatbildības reformu. Šo grozījumu mērķis ir samazināt to gadījumu skaitu, kad nepilngadīgajiem piemēro kriminālatbildību, un veicināt viņu veiksmīgāku integrāciju sabiedrībā un darba tirgū.⁴⁶

Likumā kā primārais soda mērķis attiecībā uz nepilngadīgo būs resocializācija, un brīvības atņemšanu nepilngadīgajam piemēros tikai kopā ar probācijas uzraudzību, tā nodrošinot, ka pēc soda izciešanas tiks turpināts darbs pie nepilngadīgā resocializācijas, kas varētu pozitīvi mainīt nepilngadīgā domāšanu un uzvedību. Nepilngadīgajiem nosacītas notiesāšanas vietā tiek plānots piemērot probācijas uzraudzību kā pamatsodu, tādējādi nepilngadīgais netiktu izolēts no sabiedrības, kas veicinātu tā resocializāciju. Tiek plānots noteikt probācijas uzraudzību kā pamatsodu, kas būtu brīvības atņemšanai alternatīvs soda veids. Tāpat paredzēts atteikties no naudas soda kā nepilngadīgajiem piemērojama soda veida.

Uz doto brīdi Latvijā pastāvošā sistēma nenodrošina to, lai savlaicīgi tiktu noteikti riski, kas norādītu uz to, ka bērns nākotnē varētu izdarīt kādu likumpārkāpumu, un tādējādi netiek nodrošināta šiem bērniem nepieciešamā pastiprinātā uzmanība. Šobrīd valsts iestāžu uzmanības lokā lielākoties nonāk tie bērni, kuri veikuši likumpārkāpumu. Šāda situācija būtu jāmaina, līdz ar to darba autore pozitīvi vērtē sagatavoto likumprojektu par bērnu antisociālās uzvedības prevenciju. Šī likuma mērķis ir:

1. veicināt bērna atturēšanos no pretlikumīgām darbībām, novērst bērna riskus, veidot un nostiprināt bērna vērtību orientāciju, mainīt bērna uzvedību un attieksmi pret sevi un apkārtējiem, kā arī veicināt bērna iekļaušanu sabiedrībā;
2. stiprināt bērna likumisko pārstāvju lomu prevencijā;
3. sekmēt efektīvu bērnu tiesību aizsardzības speciālistu sadarbības modeli bērna un viņa likumisko pārstāvju atbalstam.⁴⁷

⁴⁶ Saeima konceptuāli atbalsta nepilngadīgo kriminālatbildības reformu. Latvijas Republikas Saeima. Pieejams: <https://www.saeima.lv/lv/aktualitates/saeimas-zinas/28255-saeima-konceptuali-atbalsta-nepilngadigo-kriminalatbildibas-reformu> [aplūkots 07.12.2020].

⁴⁷ Paziņojums par līdzdalības iespējām likumprojekta „Bērnu antisociālās uzvedības prevencijas likums” izstrādes procesā (līdz 26. janvārim). Pieejams: <https://www.tm.gov.lv/lv/pazinojums-par-lidzdalibas-iespejam-likumprojekta-bernu-antisocialas-uzvedibas-prevencijas-likums-izstrades-procesa-lidz-26-janvarim> [aplūkots 07.12.2020].

Autore uzskata, ka ar šāda likuma ieviešanu pastāvēs iespēja savlaicīgi konstatēt bērnu ietekmējošās problēmas, līdz ar to, bez kavēšanās varēs novērst radušās problēmas un riskus, veicinot bērnu atturēšanos no pretlikumīgām darbībām.

2. AIZSTĀVĪBAS UN PĀRSTĀVĪBAS ĪSTENOŠANAS KRIMINĀLPROCESĀ RAKSTUROJUMS

Visās darbībās attiecībā uz bērniem neatkarīgi no tā, kas tās veic, uzmanība jāvelta tam, lai vislabāk nodrošinātu bērnu intereses. Kriminālprocesa likumā, lai labāk nodrošinātu nepilngadīgo personu intereses, paredzēti nepilngadīgo aizstāvības un pārstāvības institūti.

Kriminālprocesā pastāv divi jēdzieni – „pārstāvis” un „aizstāvis” un katram no tiem ir savas kompetences jomas.

Kriminālprocesa likums paredz, ka kriminālprocesā, kurā iesaistīti nepilngadīgie, aizstāvja piedalīšanās ir obligāta. Viens no galvenajiem iesmesliem, autores ieskatā, kādēļ šāds obligāts pienākums likumā iekļauts ir tas, ka nepilngadīgais rīcībspējas un zināšanu trūkuma dēļ nespēj pilnvērtīgi īstenot savas tiesības. Līdz ar to obligāta aizstāvja piedalīšanās kriminālprocesā, kurā iesaistīts nepilngadīgais attaisno mērķi nodrošināt bērna intereses.

Attiecībā par pārstāvību, lai arī likumā nav noteikts obligāts pienākums piedalīties pārstāvim kriminālprocesā, kurā iesaistīts nepilngadīgais, autores ieskatā, pārstāvja piedalīšanās kriminālprocesā nav mazsvarīga. Pārstāvja piedalīšanās visos procesos nepilngadīgai personai dotu drošības sajūtu, psiholoģisku atbalstu un lielāku pārliecību, ka tiks sadzirdēts, uzklausīts un atbalstīts, tādējādi tas varēti pozitīvi ietekmēt lietas virzību.

Šīs nodaļas ietvaros tiks pētīta nepilngadīgās personas aizstāvība un pārstāvība, kā arī tiks norādīts, kas var būt par šīs personas aizstāvi un pārstāvi.

2.1. Nepilngadīgā aizdomās turētā un apsūdzētā aizstāvis un aizstāvība kriminālprocesā

Kriminālprocesa likuma 79. pantā noteikts, ka aizstāvis ir Latvijā praktizējošs advokāts, kas kriminālprocesā īsteno tādas personas aizstāvēšanu, kurai ir tiesības uz aizstāvību. Aizstāvja statuss ir viens no kriminālprocesa statusiem, kādā advokāts var piedalīties kriminālprocesā.⁴⁸

Par aizstāvi kriminālprocesā var būt:

- 1) zvērināts advokāts;
- 2) zvērināta advokāta palīgs;

⁴⁸ Kriminālprocesa likuma komentāri. A. Daļa. Zinātniska monogrāfija prof. Kristīnes Stradas – Rozenbergas zinātniskā redakcija – Rīga: Latvijas Vēstnesis. 2019. 275.lpp.

- 3) Eiropas Savienības dalībvalsts pilsonis, kurš ieguvis advokāta kvalifikāciju kādā no Eiropas Savienības dalībvalstīm;
- 4) ārvalsts advokāts (izņemot šīs daļas 3.punktā minēto) saskaņā ar Latvijas Republikai saistošu starptautisko līgumu par juridisko palīdzību.

Atbilstoši Latvijas Republikas Advokatūras likuma 3.pantam advokāts ir neatkarīgs un profesionāls jurists, kas sniedz juridisko palīdzību, aizstāvot un pārstāvot tiesā un pirmstiesas izmeklēšanā personu likumīgās intereses, sniedzot juridiskas konsultācijas, gatavojot juridiskus dokumentus un veicot citas juridiskas darbības.⁴⁹

Zvērināti advokāti savu praksi uzsāk tikai pēc viņu iekļaušanas zvērinātu advokātu sarakstā, kurš ir publiski pieejams advokatūras mājaslapā.

Advokātu ētikas kodeksā ir paskaidrots, ka sniedzot juridisko palīdzību, advokātam aizliegts ar savu darbību vai bezdarbību kaitēt klienta tiesībām vai tiesiskajām interesēm. Advokātam vienmēr ir jārikojas saskaņā ar klienta tiesiskajām interesēm un jāstāda tās augstāk par paša vai kolēģu interesēm, ciktāl tās nenonāk pretrunā ar Ētikas kodeksa noteikumiem.⁵⁰

Advokāts, kurš ētisku apsvērumu dēļ nevar uzņemties lietu, piemēram, ja pastāv interešu konflikts, sevi atstata.

Tiesības uz aizstāvību kriminālprocesā garantētas Satversmes 92. pantā: “Ikviens var aizstāvēt savas tiesības un likumiskās intereses taisnīgā tiesā. Ikviens uzskatāms par nevainīgu, iekams viņa vaina nav atzīta saskaņā ar likumu. Nepamatota tiesību aizskārums gadījumā ikvienam ir tiesības uz atbilstīgu atlīdzinājumu. Ikvienam ir tiesības uz advokāta palīdzību”.⁵¹

Bieži vien aizstāvis tiek identificēts ar aizstāvamo, aizmirstot, ka aizstāvis aizstāv nevis noziedzīgu nodarījumu, bet personu, kas apsūdzēta šī nodarījuma izdarīšanā, un, ka šo pienākumu viņam uzliek valsts, paredzot likumā garantētās tiesība uz aizstāvību.

Aizstāvība kriminālprocesā atzīta par vienu no svarīgākajiem advokatūras uzdevumiem, jo krimināllietu iztiesāšana nav iespējama bez aizstāvības institūta, īpaši gadījumos, kad procesā ir iesaistītas nepilngadīgās personas.

Masu līdzekļos bieži juristi pauž savu argumentētu viedokli, kas sasniedz plašu auditoriju. Zvērināta advokāte Ilze Krastiņa attiecībā uz aizstāvību savā rakstā norāda, ka aizstāvībai jābūt tādai, kas var reāli nodrošināt personas likumīgās tiesības. Tāpat viņa uzsver, ka katram ir tiesības uz likumdevēja pieņemtiem vienkāršiem, saprotamiem un izpildāmiem

⁴⁹ Latvijas Republikas advokatūras likums: <https://likumi.lv/ta/id/59283-latvijas-republikas-advokaturas-likums>, [aplūkots 26.10.2020].

⁵⁰ Latvijas Zvērinātu advokātu ētikas kodekss. Pieņemts Latvijas Zvērinātu advokātu kopsapulcē 1993.gada 21.maijā; ar grozījumiem, kas izdarīti ar kopsapulces 30.04.2010. lēmumu; izteikts jaunā redakcijā, kas apstiprināts ar 2019. gada 12. aprīļa kopsapulces lēmumu.

⁵¹ Latvijas Republikas Satversme. Latvijas Republikas likums. 1922.gada 15.februāris, spēkā no 15.02.1922., Latvijas Vēstnesis Nr.43 ar grozījumiem uz 31.05.2016

valsts likumiem, ka arī tiesneši un zvērinātie advokāti ir taisnīgas tiesas elementi. Aizstāvības veidam jāatbilst taisnīgas tiesas priekšstatiem. Uzticamība, aizstāvja un aizstāvības brīvība un neatkarība, profesionalitāte, ētiski ierobežojumi katrā lietā ir obligāti nosacījumi.⁵²

Cilvēku vidū joprojām pastāv priekšstats, ka valsts nodrošinātais aizstāvis savu darbu, personas, kurai tiesības uz aizstāvību, aizstāvēšanu, pilda pavisai. Autores ieskatā, šāds cilvēku viedoklis ir nepamatots, jo, tas, ka advokāts sniedz klientam valsts nodrošināto juridisko palīdzību, nekādā gadījumā nenozīmē, ka kvalitāte šādai palīdzības sniegšanai ir zema. Advokāts pret jebkuru lietas vešanu izturas ar īpašu rūpību, neatkarīgi no tā, vai tā ir lieta, kas tiek vesta uz noslēgtās vienošanās pamata, vai tiek sniegta valsts nodrošinātā juridiskā palīdzība.

Aizstāvja tiesības un pienākumi noteikti Kriminālprocesa likuma 86. pantā.

Lietās, kurās ir iesaistītas nepilngadīgās personas ir atšķirīgi noteikumi aizstāvja piekļuvei pie kriminālprocesa materiāliem, t.i. aizstāvim, kas pilda nepilngadīgās personas aizstāvību ir tiesības iepazīties ar kriminālprocesa materiāliem un saņemt to kopijas, jau no brīža, kad personai tiek izsniegts lēmums par tās saukšanu pie kriminālatbildības. Šāda atšķirīga attieksme pret nepilngadīgo, autores ieskatā, ir pamatota, jo lietās kurā iesaistīti nepilngadīgie jaatceras un jāņem vērā, ka viņi nav tik attīstīti, nobrieduši un izglītoti, lai pilnvērtīgi aizstāvētu savas tiesības. Līdz ar to, iepazīstoties ar krimināllietas materiāliem pēc iespējas ātrāk, aizstāvis savam nepilngadīgajam aizstāvjamam spēs sniegt padomus savai aizstāvībai, balstoties uz celto apsūdzību un lietā iegūtiem pierādījumiem.

Kriminālprocesa likuma 83.panta 1.daļas pirmais punkts paredz, ka aizstāvja piedalīšanās kriminālprocesā ir obligāta, ja tiesības uz aizstāvību ir nepilngadīgai personai, un šī likuma 88.panta trešā daļa nosaka, ka nepilngadīgais nevar atteikties no aizstāvja, bet gadījumā, ja tomēr nepilngadīgais ir izteicis šādu vēlmi, tad procesa virzītājs tiesīgs šādu izteikumu nerespektēt. Šāds noteikums, pēc autores domām, ir attaisnots, jo nepilngadīgās personas rīcībspējas, uztveres spējas un zināšanu trūkuma dēļ tiktu liegta iespēja pilnvērtīgi sevi aizstāvēt un īstenot savas tiesības, kā arī šādas situācijas pieļaujamība varētu būt par pamatu ilgai lietas izskatīšanai.

Aizstāvis piedalās lietā no vienošanās brīža, ko noslēdzis aizstāvamais vai tās interesēs cita persona, , ja aizstāvamā persona ieguvusi tiesības uz aizstāvību Kriminālprocesa likumā noteiktajā kārtībā, bet valsts nodrošināts aizstāvis piedalās lietā no uzdevuma pieņemšanas brīža līdz kriminālprocesa pabeigšanai.

⁵² Ilze Krastiņa: Zvērināti advokāti – pirmie ES upuri. Pieejams: <https://www.delfi.lv/news/versijas/ilze-krastina-zverinati-advokati-pirmie-es-upuri.d?id=6499412>, [aplūkots 24.10.2020]

Ja aizstāvamais, vai cita persona tās interesēs nav noslēgusi vienošanos par aizstāvību, bet aizstāvja piedalīšanās ir obligāta, piemēram, ja procesā iesaistīta nepilngadīgā persona, vai persona vēlas aizstāvja piedalīšanos, procesa virzītājs paziņo attiecīgās tiesas darbības teritorijas zvērinātu advokātu vecākajam par nepieciešamību nodrošināt aizstāvja piedalīšanos kriminālprocesā, zvērinātu advokātu vecākais, ne vēlāk kā triju darbdienu laikā pēc procesa virzītāja pieprasījuma saņemšanas, paziņo procesa virzītājam par konkrētā advokāta piedalīšanos kriminālprocesā.

Aizstāvis aizturētajam, aizdomās turētajam vai apsūdzētajam, izmantojot savas profesionālās zināšanas un pieredzi, sniedz tiesisko informāciju un ieteikumus, kas nepieciešami, lai izraudzītos apstākļiem atbilstošu aizstāvības pozīciju un to īstenotu. Veicot nepilngadīgās personas aizstāvību, aizstāvim vienmēr jāatceras, ka viņš aizstāv personu, kurai ir nepieciešama īpaša attieksme, ņemot vērā šīs personas vecumu, briedumu, spriestspēju, emocionālo un psiholoģisko stāvokli. Runājot ar nepilngadīgo vienmēr jāvērtē, kādu pieeju izmantos nepilngadīgajam, ņemot vērā tā brīža situāciju un viņa emocionālo stāvokli, jāvērtē sarunas toni, ko izvēlas komunikācijai, sarunas veidu, informācijas pasniegšanas veidu, lai tā būtu nepilngadīgajam viegli uztverama un saprotama. Ņemot vērā minēto, autore secina, ka ir nepieciešamas speciālās zināšanas saskarsmē ar nepilngadīgo.

Autore neapšaubā, ka aizstāvis ir profesionāls savā jomā, bet tomēr uzskata, ka aizstāvim saskarsmē ar nepilngadīgo visās kriminālprocesa stadijās būtu uzliekams obligāts pienākums iegūt speciālās zināšanas bērnu tiesību aizsardzības jomā, tādējādi, autores ieskatā, būtu papildināms Kriminālprocesa likuma 83.pants ar ceturto daļu, kurā šāda prasība būtu noteikta: “Par aizstāvi šā panta pirmās daļas 1. punktā noteiktām personām var būt Latvijā praktizējošs advokāts, kurš ir apguvis speciālās zināšanas bērnu tiesību aizsardzības jomā, tai skaitā par saskarsmi ar nepilngadīgo kriminālprocesa laikā”.

2.2. Nepilngadīgā aizdomās turētā un apsūdzētā pārstāvis un pārstāvība kriminālprocesā

Pārstāvis ir persona, kurš var pārstāvēt nepilngadīgo personu, kurai tiesības uz pārstāvību kriminālprocesā un, kura pēc savas labākās gribas un iespējas varētu sekmēt nepilngadīgās personas interešu nodrošināšanu un procesuālo tiesību pilnvērtīgu izmantošanu.

Kriminālprocesa likuma 98. panta otrajā daļā noteikts, ka par pārstāvi var būt:

- viens no likumiskajiem pārstāvjiem (māte, tēvs, aizbildnis, aizgādnis);

- viens no vecvecākiem, pilngadīgs brālis vai pilngadīga māsa, ja nepilngadīgais dzīvojis kopā ar kādu no viņiem un attiecīgais tuvinieks par nepilngadīgo rūpējies.⁵³

No augstāk minētā panta, darba autore secina, ka norādītie pārstāvji var piedalīties procesos, kuros iesaistīts nepilngadīgais, tomēr šādu pārstāvju piedalīšanās nav obligāta.

Gadījumos, kad Kriminālprocesa likuma 98. panta otrajā daļā norādītās personas nav, kā arī, ja tā nav sasniedzama vai atsakās piedalīties, vai to nav atzinis procesa virzītājs saskaņā ar minētā likuma 89.panta pirmo prim daļu, par pārstāvi var atzīt citu pilngadīgu personu, kuru norāda nepilngadīgais, bet, ja šo personu par pārstāvi neatzīst, tad par pārstāvi atzīst bērnu tiesību aizsardzības institūcijas vai tādas nevalstiskās organizācijas pārstāvi, kura veic bērnu tiesību aizsardzības funkciju. No šāda formulējuma (“par pārstāvi atzīst”) un anotācijā sniegtā skaidrojuma izriet, ka bērnu tiesību aizsardzības institūcijas un nevalstiskās organizācijas par pārstāvi procesa virzītājam ir jāatzīst un šīm institūcijām un organizācijām attiecīgi rodas pienākums uzņemties pārstāvja statusu.⁵⁴ Līdz ar to secināms, ka saistībā ar bērnu tiesību aizsardzības institūciju vai tādas nevalstiskās organizācijas pārstāvi, kura veic bērnu tiesību aizsardzības funkciju pārstāvību netiek runāts par izvēles iespēju piedalīties vai nepiedalīties procesā kā pārstāvim, bet tiek pieņemts lēmums par pārstāvības atzīšanu, tādējādi rodas pienākums uzņemties pārstāvja funkciju un piedalīties procesā. No minētā autore secina, ka šajā pantā tiek runāts par obligātu pārstāvja piedalīšanos procesos, kuros iesaistīts nepilngadīgais, līdz ar to, autores ieskatā, būtu jārunā par obligātu pārstāvja piedalīšanos Kriminālprocesa likuma 98. panta otrajā daļā noteikto personu lokam, ja kāda no šīm personām ir izteikusi šādu gribu un procesa virzītājs šo personu ir atzinis par pārstāvi, un nepilngadīgā persona tam neiebilst.

Vairumā lietu, kurā iesaistītas nepilngadīgās personas, pārstāvību realizē to likumiskie pārstāvji, bet retos gadījumos šo funkciju veic bērnu tiesību aizsardzības institūciju pārstāvis, kā tas redzams Cēsu rajona tiesas 2014.gada 19.augusta spriedumā lietā Nr. 11400014814. Šajā lietā nepilngadīgās personas pārstāvja funkciju pildīja bērnu sociālās aprūpes centra direktore.

Atbilstoši Kriminālprocesa likuma 98.panta ceturto daļu, pārstāvim atļauj piedalīties kriminālprocesā no brīža, kad nepilngadīgais ieguvis tiesības uz aizstāvību un pieņemts lēmums par viņa pārstāvja piedalīšanos.

⁵³ Kriminālprocesa likums: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis Nr.74, 11.05.2005., 89.panta 2.daļa

⁵⁴ Kriminālprocesa likuma komentāri. A. daļa. Zinātniska monogrāfija prof. Kristīnes Stradas – Rozenbergas zinātniskā redakcija – Rīga: Latvijas Vēstnesis. 2019. 317.lpp

Lemjot par personas atzīšanu par pārstāvi, procesa virzītājs ņem vērā šīs personas iespējas un vēlēšanos patiesi aizsargāt nepilngadīgā intereses, kā arī vērtē tās atbilstību kriminālprocesa mērķa sasniegšanai. Par pārstāvi nevar būt persona, pret kuru uzsākts kriminālprocess, aizturētais, aizdomās turētais vai apsūdzētais.

Ar procesa virzītāja piekrišanu pārstāvis var piedalīties tajās procesuālajās darbībās, kurās piedalās pārstāvamais.

Saskaņā ar Kriminālprocesa likuma 90.panta pirmo daļu pārstāvis ir tiesīgs:

- zināt, kāds ir pārstāvamā procesuālais statuss un tiesības;
- iepazīties ar kriminālprocesa reģistru un pieteikt noraidījumus tajā ierakstītajām amatpersonām;
- iesniegt sūdzības par amatpersonu rīcību un lēmumiem, pieteikt lūgumus tādā pašā kārtībā kā pašam pārstāvamajam;
- saņemt no tiesai iesniedzamās krimināllietas materiālu kopijas;
- saņemt informāciju par krimināllietas iztiesāšanas laiku un vietu jebkuras instances tiesā;
- piedalīties slēgtās tiesas sēdēs;
- iepazīties ar tiesas nolēmumiem tādā pašā kārtībā kā aizstāvim;
- pārsūdzēt tiesas nolēmumus tādā pašā kārtībā un apjomā kā pašam pārstāvamajam;
- uzaicināt aizstāvi aizstāvības tiesību realizācijai.⁵⁵

Minētajā pantā norādītās tiesības satur daļu no tām tiesībām, kuras kriminālprocesā noteiktas personai, kurai ir tiesības uz aizstāvību, līdz ar to saprotams, ka pārstāvim faktiski ir tādas pašas tiesības, kādas ir pārstāvajamam, izņemot liecību sniegšanā. Attiecībā uz aizstāvja uzaicināšanu aizstāvības tiesību realizācijai svarīgi norādīt, ka aizstāvis tiek uzaicināts nevis pašam pārstāvim, bet gan tikai pārstāvajamai personai.

Kriminālprocesa likuma 89.panta pirmajā daļā noteiks, ka, lai pilnvērtīgi nodrošinātu tādas nepilngadīgās personas tiesības un intereses, kurai ir tiesības uz aizstāvību, kriminālprocesā var piedalīties tās pārstāvis. Autorei šāds panta regulējums nav līdz galam saprotams. Šajā pantā norādīts, ka ar pārstāvja piedalīšano kriminālprocesā pilnvērtīgi nodrošinātu nepilngadīgās personas tiesības un intereses, kas ir viens no galvenajiem mērķiem kriminālprocesā, bet tomēr pārstāvja piedalīšanās norādīta kā varbūtība. Autores ieskatā, ja pārstāvja piedalīšanās, kā noteikts šajā pantā, pilnvērtīgi nodrošinātu nepilngadīgās personas

⁵⁵ Kriminālprocesa likums: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis Nr.74, 11.05.2005., 90.panta 1.daļa

tiesības un intereses kriminālprocesā, tad būtu nosakāms, ka pārstāvja piedalīšanās ir obligāta, ja nepilngadīgā personas to ir lūgusi.

Arī Eiropas Parlamenta un Padomes 2016.gada 11. maija Direktīvā 2016/800 noteikts, ka bērniem vajadzētu būt arī tiesībām uz to, lai viņus pavada persona, kam ir vecāku atbildība, citās procesa stadijās, kurās piedalās bērns, piemēram, policijas pratināšanas laikā.⁵⁶

Autore uzskata, ka pārstāvja piedalīšanās visos procesos nepilngadīgai personai dotu drošības sajūtu, psiholoģisku atbalstu un lielāku pārliecību, ka tiks sadzirdēts, uzklausīts un atbalstīts, tādējādi pastāvot lielākai iespējamībai, ka nepilngadīgā persona atgriezīsies sabiedrībā, kā pilnvērtīga persona, kas turpmāk atturēsies no noziedzīgu nodarījuma izdarīšanas. Kā arī ir ņemams vērā fakts, ka nosakot obligātu pienākumu pārstāvim piedalīties visos procesos, ja nepilngadīgais to ir lūdzis, apliecinātu faktu, ka rīkojas bērna interesēs, kā to paredz bērnu tiesību aizsardzības likums, un tas ir: “Bērnam tiek dota iespēja tikt uzklausītam jebkādas ar viņu saistītās iztiesāšanas vai administratīvās procedūrās vai nu tieši, vai ar sava likumiskā pārstāvja vai attiecīgas institūcijas starpniecību.”⁵⁷

Pārstāvim piedaloties nepilngadīgās personas pārstāvībā visos procesos, būs iespēja sekot lietas gaitai, sniegt nepieciešamo atbalstu brīžos, kad tas būs nepieciešams nepilngadīgajam, tādējādi radot papildus drošības sajūtu, kas noteikti radīs pozitīvu ietekmi uz procesa virzību, kā arī būs informēts par iespējamiem papildus izdevumiem, kas var rasties procesa laikā.

Bauskas rajona tiesas 2013.gada 4.decembra spriedumā lietā Nr.11120048713, kurā apsūdzēts nepilngadīgais /pers. E/, /personas kods/, pēc Krimināllikuma 175.panta trešās daļas, 180.panta pirmās daļas, 175.panta trešās daļas, norādīts, ka, nosakot sodu, tiesa vadās no Krimināllikuma 35. un 46.panta, t.i., ņem vērā soda mērķi un soda noteikšanas vispārīgos principus, vainīgā personību, atbildību mīkstinošus un pastiprinošus apstākļus. Saskaņā ar Krimināllikuma 7.panta trešo daļu un ceturto daļu, nepilngadīgais /pers. E/ izdarīja mazāk smagu noziegumu un divus smagus noziegumus.⁵⁸

Pirmstiesas un tiesas procesa laikā nepilngadīgai personai tika piešķirta valsts nodrošinātā juridiskā palīdzība – zvērināts advokāts. Zvērinātam advokātam daļēji tika izmaksāta atlīdzība no valsts budžeta līdzekļiem, bet atlikušā daļa tika piedzīta no nepilngadīgās personas pārstāvja. Autore secina, ka pārstāvim piedaloties procesā, viņš savlaicīgi būs

⁵⁶ Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīva 2016/800 (2016.gada 11.maijs) par procesuālajām garantijām bērniem, kuri ir aizdomās turētie vai apsūdzētie kriminālprocesā, Eiropas Savienības Oficiālais Vēstnesis L 132/1

⁵⁷ Bērnu tiesības aizsardzības likums: Latvijas Vēstnesis Nr.15, 04.08.1998., 20.pants 2.daļa

⁵⁸ Bauskas rajona tiesas 2013.gada 4.decembra spriedumā lietā Nr.11120048713

informēts par papildus izdevumiem, tādējādi pastāv lielāka iespējamība, ka pārstāvis radušos izdevumus apmaksās savlaicīgi.

Lai arī normatīvie akti neparedz obligātu nepilngadīgās personas pārstāvja piedalīšanos procesuālo darbību laikā, tomēr izvērtējot visu iepriekš minēto, autore uzskata, ka Kriminālprocesa likumā būtu veicami grozījumi, nosakot obligātu pārstāvja piedalīšanos, ja to ir lūgusi procesā iesaistītā nepilngadīgā persona.

2.3. Nepilngadīgā aizdomās turētā un apsūdzētā uzticības persona kriminālprocesā

Kriminālprocesa likuma 89. pantā septītajā daļā noteikts, ka nepilngadīgajam ir tiesības ar procesa virzītāja atļauju piedalīties procesuālajās darbībās kopā ar uzticības personu, ja vien tā nav persona, kura iesaistīta kriminālprocesā.⁵⁹ No minētā izriet, ka par uzticības personu var būt jebkura nepilngadīgās personas norādīta pilngadīga persona, kura nav iesaistīta kriminālprocesā. Lai arī tiek noteikts, ka uzticības persona ir nepilngadīgā brīvi izvēlēta un norādīta persona, tomēr tiek vērtēta šīs personas personība, jo par uzticības personu nevar būt persona pret kuru uzsākts kriminālprocess, aizturētais, aizdomās turētais vai apsūdzētais, kā arī nevar būt persona, kurai nodibināta aizgādība.

Par uzticības personu ir uzskatāma tāda persona, kurai nepilngadīgais uzticas. Par uzticības personu var būt radnieks, pedagogs, psihologs, u.c. persona, kam nepilngadīgais uzticas. Uzticības persona aizdomās turētajam vai apsūdzētajam ir kā morālā atbalsta sniedzējs, un nav kriminālprocesā iesaistīta persona, tādējādi uzticības personai nav tiesību aktīvi piedalīties procesuālajās darbībās, kurās tā ir klāt. Uzticības personas klātbūtne nodrošina morālu atbalstu, kas nepilngadīgai personai ir ļoti nepieciešama nokļūstot svešā vidē, kas var likties biedējoša.

Uzticības personai piedaloties procesuālajās darbībās, tā var sniegt vajadzīgo atbalstu ne tikai pašam nepilngadīgajam, bet arī procesa virzītājam, piemēram, situācijās, kad nepilngadīgais sava brieduma, emocionālā stāvokļa vai citu apstākļu dēļ nejūtas droši.

Tikai no nepilngadīgā izteiktās vēlmes piedalīties procesuālajās darbībās kopā ar uzticības personu, šī persona tiek piesaistīta procesuālajās darbībās, līdz ar to procesa virzītājs nevērtē uzticības personas saikni ar nepilngadīgo, jo, ja nepilngadīgais norādījis uz vēlmi piedalīties procesuālajās darbībās kopā ar konkrēti norādīto uzticības personu, procesa

⁵⁹ Kriminālprocesa likums: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis Nr.74, 11.05.2005., 89.pants 7.daļa

virzītājam šāda vēlme jāņem vērā un jāļauj uzticības personai piedalīties attiecīgajās procesuālajās darbībās, protams, ar nosacījumu, ka šī persona nav iesaistīta kriminālprocesā.

Pēc autores domām, šāds normatīvo aktu regulējums, par uzticības personas piedalīšanos ar nepilngadīgo procesuālajās darbībās, attaisno mērķi saudzīgi izturēties pret nepilngadīgo un rīkoties tā interesēs.

Izpētot Kriminālprocesa likumu saistībā ar uzticības personu, autore secināja, ka šī procesa dalībnieka tiesībām un pienākumiem ir pievērsta maza uzmanība. No šī likuma 89. panta septītās daļas skaidri saprotams, ka uzticības personai ar procesa virzītāja atļauju ir tiesības piedalīties procesuālajās darbībās kopā ar nepilngadīgo personu. No šī likuma secināms, ka uzticības personai nav tiesības izpaust procesa laikā iegūto informāciju, kavēt procesa norisi u.c.

Lai uzticības personas tiesības un pienākumi būtu skaidri, saprotami un viegli pārskatāmi, autores ieskatā, Kriminālprocesa likuma 89. pants būtu papildināms ar astoto un deviņto daļu ar apakšpunktiem, kur šādas tiesības un pienākumi tiktu atrunāti, izsakot to šādā redakcijā:

“(8) Uzticības personas tiesības:

- 1) piekrist un piedalīties procesuālajās darbībās kopā ar nepilngadīgo personu, kā viņa uzticības persona;
- 2) sniegt morālu atbalstu nepilngadīgai personai;

(9) Uzticības personas pienākumi:

- 1) netraucēt procesuālo darbību veikšanu;
- 2) neveikt darbības, kuras varētu kaitēt nepilngadīgajai personai;
- 3) neizpaust procesuālo darbību laikā iegūtās ziņas, ja par to neizpaušanu ir īpaši brīdināts.”

3. NEPILNGADĪGO PERSONU AIZSTĀVĪBAS UN PĀRSTĀVĪBAS TIESĪBU ĪSTENOŠANA ĀRVALSTU KRIMINĀLPROCESOS

Daudzās valstīs īpaši pēc Eiropas Parlamenta un Padomes 2016.gada 11. maija Direktīvas 2016/800 apstiprināšanas kriminālprocess attiecībā pret nepilngadīgajiem ir līdzīgs, tomēr ar zināmām atšķirībām. Kopumā, protams, valstu galvenais uzdevums vispirms ir bērna tiesību aizsardzība, jo bērnu tiesību normas⁶⁰ vēsta, ka bērnu tiesības tika attīstītas tāpēc, lai veidotu bērnos pareizu izpratni par dzīves vērtībām.

Bērnu tiesības ir orientētas ne tikai uz viņu personīgo, bet arī uz viņu ģimenes aizsardzību, tādējādi veidojot pareizas dzīves vērtības kā ģimenes vērtības un, galvenais, bērna tiesības ir vērstas uz viņa dzīves aizsardzību kopumā un viņa veselības uzturēšanu, kas ir būtiska pilnvērtīgai dzīvei. Jau kopš seniem laikiem bērniem līdz zināmam vecumam bija atvieglojumi un tikai bērniem piemērojamas tiesības, bet iestājoties noteiktam vecumam (dažādās valstīs atšķirīgi) bērnu tiesības beidzās un cilvēks nonāca skarbākā pasaulē.

Šajā darba nodaļā tiks aplūkoti Anglijas un Igaunijas normatīvie regulējumi nepilngadīgām personām un analizētas galvenās līdzības un atšķirības nepilngadīgo kriminālprocesā salīdzinājumā ar Latviju.

3.1. Nepilngadīgo personu aizstāvība un pārstāvība Anglijā

Bērnu tiesības Anglijā nepilngadīgo tiesvedības procedūrās attiecas uz bērniem, kas ir apsūdzēti, pakļauti kriminālvajāšanai vai notiesāti par noziedzīgu nodarījumu izdarīšanu. Bērnu statusu nepilngadīgo tiesvedības kontekstā regulē vispārējie cilvēktiesību noteikumi, kas attiecas tiklab uz pieaugušajiem, kā bērniem.

Anglijā līdzīgi kā Latvijā noteikts, ka tiesu sistēma pret nepilngadīgajiem attiecas citādi kā pret pieaugušajiem un aizdomās turētā vecumam ir liela nozīme, ja persona ir jaunāka par 18 gadiem. Kriminālatbildība Anglijā ir spēkā no 10 gadu vecuma. Tas nozīmē, ka bērni līdz 10 gadi vecumam nevar tikt aizturēti vai apsūdzēti nozieguma izdarīšanā. Eksistē arī citi soda veidi, kas var tikt piemēroti noziegumu nodarījušiem bērniem līdz 10 gadu vecumam.

Zemāk darba autore skata parastās kriminālprocesa stadijas Anglijā.

⁶⁰ Children's Rights & the Law, Available on: <http://www.crae.org.uk/childrens-rights-the-law/laws-protecting-childrens-rights/>, [aplūkots 10.04.2020].

Policija izmeklē, vai ir izdarīts noziedzīgs nodarījums un, kurš to ir izdarījis. Policija vāc pierādījumus.

Pēc tam, kad ir identificēts aizdomās turētais, policija, ja uzskata to par nepieciešamu, var aizturēt šo personu un nopratināt to par noziedzīgu nodarījumu.

Ja policija uzskata, ka aizdomās turētais varētu būt izdarījis noziedzīgu nodarījumu, tā konsultējas ar Kroņa prokuratūras dienestu par to, vai aizdomās turētajam izvirzīt apsūdzību, tātad, vai izvirzīt formālu apsūdzību, kuru izskatīs tiesā.

Kroņa prokuratūras dienests lemj par atbilstošo apsūdzību un izsniedz aizdomās turētajam formālu dokumentu, kurā aprakstīta apsūdzība.

Pirms iztiesāšanas tiesas procesā noskaidro, vai apsūdzētais atzīst savu vainu vai neatzīst, kā arī pārbauda, vai lieta ir gatava iztiesāšanai.

Prokurors tiesas procesā iesniedz pierādījumus. Apsūdzētais savai aizstāvībai arī var iesniegt pierādījumus. Par smagām lietām lemj zvērināto tiesa, par mazāk smagām lietām lemj miertiesneši.

Pēc pierādījumu novērtēšanas un liecinieku uzklauššanas miertiesneši vai zvērinātie paziņo spriedumu.

Ja apsūdzēto atzīst par vainīgu, tiesnesis lemj par soda mēru, un šādu lēmumu apsūdzētais ir tiesīgs pārsūdzēt.

Bērni no 10-17 gadu vecumam var tikt arestēti un nogādāti tiesā, ja tie būs izdarījuši noziegumu, kurā notiks tiesvedība. Noziedzīgajā nodarījumā apsūdzētā bērna, kas ir vecumā no 10 līdz 17 gadiem, personība tiesā netiek izpausta. Anglijas kriminālprocess paredz informācijas sniegšanas ierobežojumus, kas sevī ietver procesā iesaistītā jaunieša vārda, dzīvesvietas adreses vai skolas, kā arī liecību, tai skaitā fotogrāfiju vai citas informācijas, kas var novest pie identificēšanas neizpaušanu.

Šī informācija paliek konfidenciāla tiesvedības laikā, bet šie ierobežojumi var tikt apstrīdēti, un to parasti dara masu informācijas līdzekļi pēc tiesvedības beigām.

Šajā ziņā vispārējais un nekritiskais datu saglabāšanas pilnvaru raksturs Anglijā un Velsā ir īpaši pārsteidzošs, jo saskaņā ar tām datus ir atļauts glabāt neierobežotu laiku neatkarīgi no nodarījuma veida un smaguma un aizdomās turētās personas vecuma. Datu saglabāšana var radīt sevišķu kaitējumu nepilngadīgo gadījumā, ņemot vērā viņu īpašo situāciju un attīstības un iekļaušanās sabiedrībā nozīmi. Eiropas Cilvēktiesību Tiesa ir secinājusi, ka šajā gadījumā datu saglabāšana ir bijusi nesamērīga iejaukšanās pieteikuma

iesniedzēja tiesībās uz privātās dzīves neaizskaramību.⁶¹

Kriminālprocesa laikā nepilngadīgajiem likumpārkāpējiem Anglijā tiek piemērotas tādas pašas tiesības un garantijas kā pilngadīgajiem (respektīvi, taisnīga un objektīva lietas izskatīšana).

Ikvienam, ko apsūdz noziedzīgā nodarījumā, ir vismaz šādas tiesības: tiesības nekavējoties viņam saprotamā valodā tikt informētam par apsūdzību; tiesības uz pietiekamu laiku un līdzekļiem, lai sagatavotu savu aizstāvību; tiesības saņemt paša izvēlētu juridisku palīdzību; tiesības noplatināt lieciniekus vai pieprasīt liecinieku noplatināšanu un tiesības uz bezmaksas tulka pakalpojumiem. Šīs garantijas attiecas uz pieaugušajiem un bērniem. Tiesības uz efektīvu līdzdalību un tiesības uz advokāta palīdzību bērniem ir īpaši svarīgi, pamatojoties uz kuriem, tiesa ir veidojusi ar bērniem saistīto judikatūru.⁶²

Anglijā darbojas Nepilngadīgo tiesa, kas iztiesā tikai nepilngadīgo kriminālprocesus. Nepilngadīgo lietas tiesā izskata trīs miertiesneši vai viens apgabala tiesnesis. Šāda veida tiesa atšķiras no pilngadīgo personu krimināltiesas vairāku iemeslu dēļ, proti, tiesai jābūt mazāk formālai, citiem cilvēkiem nav tiesību piedalīties tiesas procesā, bet apsūdzēto uzrunā vārdā. Ja cietušais (-ie) vēlas vērot procesu, viņam jāvērsas tiesā.

Anglijā nepilngadīgo tiesa izskata tādus noziegumus kā zādzība, zādzība ar ielaušanos, antisociāla uzvedība un ar narkotiskajām vielām saistīti noziegumi. Smagākus noziegumus parasti nodod Karaliskajai Tiesai, bet tos var izskatīt arī nepilngadīgo tiesa.

Tiesa pret mazgadīgajiem likumpārkāpējiem attiecas atšķirīgi nekā pret pieaugušajiem, apsūdzētos sauc vārdos. Ja tiem vēl nav 16 gadu, viņu vecākiem, vai aizbildņiem jāierodas tiesā.

Jebkurā gadījumā, kriminālprocesam nonākot tiesā, kā atbildību mīkstinošs apstāklis ir izdarītā noziedzīgā nodarījuma atzīšana un nožēlošana, ņemot vērā, ka bērniem vecumā no 10 līdz 17 gadiem var tikt piemērots brīdinājums ar nosacījumiem, ja viņi atzīst savu vainu. Vaļsirdīgas atzīšanās gadījumā var tikt piemērots nopietns brīdinājums.⁶³

Anglijā 1999. gada Tieslietu un krimināltiesību likumā (YJCEA) nepilngadīgo lietu regulēšanai tika ieviestas speciālas normas, kas ietvēra vairākus pasākumus, kuru mērķis ir atbalstīt upurus un lieciniekus. Lieciniekiem - bērniem vecumā līdz 18 gadiem pirms liecību sniegšanas automātiski ir tiesības pieprasīt speciālās tiesības saskaņā ar 1999.gada Tieslietu un

⁶¹ Rokasgrāmata par Eiropastiesību aktiem bērnu tiesību jomā.

https://www.echr.coe.int/Documents/Handbook_rights_child_LAV.PDF

⁶² Stalford, H., Children and the European Union: Rights, welfare and accountability, Hart Publishing, Oksford, 2012, p.212.

⁶³ Youth Crime in England, Available on : <https://www.civitas.org.uk/content/files/factsheet-youthoffending.pdf>, [aplūkots 10.04.2020]

krimināltiesību likumā (YJCEA) 16. nodaļu un tiesai jāpārlicinās par to, ka speciālo tiesību piemērošana var maksimāli palielināt liecinieka liecību kvalitāti. Šī sistēma veido lielu skaitu privilēģiju, piemēram:

- 1) liecinieku nopratināšana policijā un tiesā notiek ar starpnieka starpniecību;
- 2) iespēja liecināt "vienatnē" bez citu personu līdzdalības;
- 3) tiesnešu un advokātu atrašanās tiesas zālē bez parūkām un mantijām;
- 4) liecību sniegšana tiesā projektora ekrānā;
- 5) videoierakstu izmantošana;
- 6) liecību sniegšana tiešsaistē no atsevišķas telpas.

Būtībā kriminālprocesa stadijas un metodes sasaucas ar Latvijas tiesību sistēmā reglamentētajām, kā piemēram, taisnīga un objektīva lietas izskatīšana, datu neizpaušana, slēgtas tiesas sēdes. Jāatzīst, ka Latvijā liecību sniegšana tiešsaistē vēl joprojām nav populāra, lai gan tas būtiski atvieglotu tiesu darbu.

Anglijā nepilngadīgo lietās pierādījumu iegūšana ir prokuratūras nevis policijas uzdevums. Tomēr policija atsevišķos gadījumos, piemēram, kad noslepkavots nepilngadīgais, izmeklēšanas iestādes un prokuratūras sadarbības un pienākumu sadales rezultātā arī veic izmeklēšanu stingrā prokurora uzraudzībā. Prokurors sniedz konkrētus rakstveida norādījumus policijai un plāno kopīgu izmeklēšanu un tās taktiku.

3.2. Nepilngadīgo personu aizstāvība un pārstāvība Igaunijā

Mūsdienu Igaunijas normatīvajā regulējumā nepilngadīgajām personām ir neaizsargātas grupas statuss. Igaunija, tāpat kā citas Eiropas valstis, tai skaitā arī Latvija, atbalsta viedokli, ka nepilngadīgajiem ir nepieciešama īpaša pieeja. Igaunijā nepilngadīgo izdarīto noziedzīgo nodarījumu skaits pēdējo gadu laikā nav strauji mainījies, tāpēc valsts pastāvīgi cenšas uzlabot normatīvo regulējumu un sodu sistēmu nepilngadīgajām personām, kas pozitīvi un preventīvi ietekmē jauno paudzi, kā arī tos nepilngadīgos, kas jau ir nonākuši tiesībsargājošo iestāžu redzeslokā.

Izmeklēšanas iestādēm un prokuratūrai ir pienākums veikt kriminālprocesu, ja kļuvuši zināmi fakti par noziedzīga nodarījuma izdarīšanu, ja vien nepastāv kodeksa 199. pantā noteiktie apstākļi, kas nepieļauj kriminālprocesu, un nav pamata izbeigt kriminālprocesu saskaņā ar šī kodeksa 201. panta otro daļu, 202., 203., 203.1, 204., 205., 205.1, 205.2 pantu vai

435. panta trešo daļu.⁶⁴

Igaunijas tiesību aktos nav noteikta prasība pieņemt īpašu lēmumu par kriminālprocesa uzsākšanu, tāpēc kriminālprocess ir uzskatāms par uzsāktu ar pirmās izmeklēšanas darbības vai citas procesuālās darbības izpildi.

Ja pierādījumi tiek vākti no nepilngadīgām personām, iestāde, kura ir kriminālprocesa virzītājs, var pieaicināt bērnu interešu aizsardzības amatpersonu, sociālo darbinieku, skolotāju vai psihologu. Ja kriminālprocesu virzošā iestāde nav pietiekami apmācīta darbam ar nepilngadīgajiem, bērnu interešu aizsardzības amatpersonas, sociālā darbinieka, skolotāja vai psihologa klātbūtne nepilngadīgas personas nopratināšanā ir obligāta.⁶⁵ Arī Latvijā ir līdzīga nostādne.

Ja persona ir izdarījusi otrās pakāpes noziedzīgu nodarījumu, par kura izdarīšanu paredzēts naudas sods, taču personai nav pastāvīgas vai pagaidu dzīvesvietas Igaunijā, tad izmeklēšanas iestāde ar personas piekrišanu var aizstāt aizdomās turētās personas aizturēšanu ar tādas naudas summas iemaksu valsts budžetā, kuras apmērs nosedz gan procesa izmaksas, gan paredzamo naudas sodu, kā arī noziedzīgā nodarījuma radītos zaudējumus.⁶⁶ Latvijā šāda prakse netiek praktizēta, kā arī tiek plānots atteikties no naudas soda, kā nepilngadīgajam piemērojamā soda veida.

Igaunijā šāda veida procedūra ir īpaši piemērots risinājums Igaunijā nedzīvojošo ārzemnieku, arī nepilngadīgo izdarītiem noziegumiem. Tas nav parasts kriminālprocess pret personu ar konkrētām tiesiskām sekām, lai gan tiek noformēti attiecīgi dokumenti. Šī iespēja ir izdevīga aizdomās turētajiem, jo tādējādi tie var izvairīties no pilna kriminālprocesa, kā arī policijai un sabiedrībai, jo tas ir ātrs un efektīvs risinājums. Autore uzskata, ka būtu vērtējams jautājums par šādas pieredzes pārņemšanu Latvijā.

Ja aizdomās turētais ir nepilngadīgs, tiek veikta viņa vecāku nopratināšana. Praksē netiek piemērots paātrinātais process, jo policijai nepietiek laika iegūt visu nepieciešamo pamatinformāciju par nepilngadīgo (raksturojums no nepilngadīgo komitejas un skolas).

Nepilngadīgajiem piemērojamus sodus cenšas padarīt maksimāli indikatīvus, lai bērniem zustu vēlme pārkāpt likumu. Daudzu gadu garumā izplatītākie noziedzīgie nodarījumi, ko izdarījuši nepilngadīgie (tāpat kā pieaugušie), bija zādzības un citas pret svešu īpašumu vērstas darbības, piemēram, automašīnu dedzināšanas un/vai to detaļu zādzības, vai auto vadīšana bez tiesībām. Vairums nepilngadīgo likumpārkāpēju izdara vienu noziedzīgo

⁶⁴ Igaunijas Kriminālprocesa kodeksa 6. pants „Kriminālprocesa obligātuma princips”.

⁶⁵ Igaunija. Manas tiesības noziedzīga nodarījuma izmeklēšanas laikā.

https://e-justice.europa.eu/content_rights_of_victims_of_crime_in_criminal_proceedings-171-EE-maximize-lv.do?clang=lv&idSubpage=1#n05[aplūkots 15.04.2020]

⁶⁶ Igaunijas Kriminālprocesa kodeksa 219. panta „Aizdomās turētā aizturēšanas aizstāšana” pirmā daļa.

nodarījumu un tikai nedaudzi izdara vairākus noziedzīgos nodarījumus. Arī Latvijā novērojama līdzīga tendence.

Ņemot vērā, ka izmaiņas nebija nozīmīgas un noziedzības līmenis turpināja augt, Igaunija sāka ieviest jaunas normas noziedzības regulēšanai jauniešu vidū.

Tāpēc kriminālpolitikas izstrādes vadība 2008.gadā pilnveidoja iepriekšējo krimināllietu struktūru, un tika izdomāti dažādu sociālo darbību plāni ar mērķi samazināt likumpārkāpumus jauniešu vidū, kā arī atturēt no likumpārkāpumiem pieaugušos, aizstāvēt sabiedrisko kārtību, palielināt sabiedrības drošības līmeni. Lai šī struktūra būtu veiksmīga, tika izmantota cilvēka marginalizācija, kas nozīmē, ka uz cilvēkiem centās iedarboties dažādos veidos visās dzīves jomās, kā sociālajā, tā arī ģimenes dzīvēs. Šī iedarbība notika ar masu saziņas līdzekļu un interneta starpniecību, kur praktiski katru sasniedza informācija par to, ka valdība aicina cilvēkus neizdarīt noziegumus un nebojāt savu dzīvi. Pārsvārā šīs publikācijas parādījās jauniešu vietnēs, lai tie redzētu pie cik nopietnām sekām var novest likumpārkāpumi.

Autore secina, ka 2008. gadā Igaunijā tika veiktas nopietnas darbības, lai uzlabotu dzīvi valstī, jo papildus sociālajai reklāmai par to, pie kā var novest noziedzīgas darbības, tika atvērta specializētā ieslodzījuma vieta Viru, ar uzlabotiem nosacījumiem nepilngadīgajiem un tika izstrādātas speciālas apmācību programmas pareizu vērtību audzināšanai bērnos. Igaunijā vienmēr prioritāte ir bijusi ar nepilngadīgo noziedzību saistīto situāciju uzlabošana, jo tā pastāvīgi ir liela tiesībsargājošo sistēmu problēma, tāpēc valsts visādos veidos cenšas uzlabot šo situāciju.⁶⁷

Igaunijā nav speciālu nepilngadīgo justīcijas iestāžu (juridisko institūciju), tādu kā specializētās tiesas, cietumi, vai specializētas policijas pārvaldes, kas strādā ar jauniešiem, taču nepilngadīgo jautājumiem tiek pievērsta liela uzmanība sākot ar brīdi, kad bērni sāk apmeklēt pirmsskolas iestādes vai skolas. Šī brīža policijas darbā liela loma ir Laulasmā deklarācijai, kura vēsta, kā tieši policistiem jāattiecas pret nepilngadīgajiem noziedzniekiem. Arī Latvijā šādu iestāžu nav, bet nevar droši apgalvot, ka tas būtu nopietns trūkums mūsu tiesībinstitūciju sistēmā, bet jautājums par šādu iestāžu izveidošanu noteikti būtu diskutējams.

Kriminālatbildības sistēmā persona, kas sasniegusi 14 gadu vecumu, var tikt uzskatīta par vainīgu un atbildīgu par savu rīcību saskaņā ar Kriminālkodeksu. Tomēr, tā pat kā citās valstīs, attiecībā uz nepilngadīgajiem tika pieņemtas dažādas tiesību normas, lai nodrošinātu to drošību pirmstiesas procesa laikā, piemēram, viņiem netiek liegti tiešie pienākumi un

⁶⁷ Study on children's involvement in judicial proceedings , Available on : <http://www.childreninjudicialproceedings.eu/docs/ContextualOverview/Estonia.pdf> , accessed on 10 April.

viņiem jāturpina apmeklēt skolu. Igaunijā, tā pat kā citās valstīs, bērniem, kas nav vecāki par 14 gadiem, noklausīšanās notiek bērnu tiesību aizsardzības instances darbinieka vai psihologa klātbūtnē, kurš ar tiesneša atļauju var nopratināt liecinieku.

Igaunija cenšas pāraudzināt, nevis sodīt bērnus, kas ir kļūdījušies un dod tiem iespēju izpirkt savu vainu. Šāda kriminālatbildības sistēmas struktūra var vainagoties ar panākumiem turpmākā nākotnē. Arī Latvija jau vairākus gadus attīsta tādu sistēmu.

Autore atzīst, ka Latvijā īstenotais kriminālprocess saistībā ar nepilngadīgajām personām sasaucas ar Igaunijā īstenoto kriminālprocesu. Tomēr Igaunijā izmeklēšanā kontrolējošā un vadošā loma ir raksturīga prokuratūrai, kur prokurors ir atbildīgs par sekmīgu kriminālprocesu izmeklēšanu, lai tiktu iegūts pietiekams pierādījumu kopums, kas ļauj izvirzīt apsūdzību.

KOPSAVILKUMS

1. Kriminālprocesa likumā būtu jānosaka - kā obligāta prasība, ka nepilngadīgā pārstāvim obligāti jāpiedalās visu procesuālu darbību laikā, ja to ir lūgusi nepilngadīgā persona. Šobrīd, kā jau tika minēts, Kriminālprocesa likums paredz, ka nepilngadīgā pārstāvība kriminālprocesā ir jāīsteno, bet netiek precizēts, pie kādām darbībām pārstāvji piedalās;
2. Atsaucoties uz darbā analizēto tiesu praksi, var secināt, ka valsts un pašvaldību institūciju (policija, bāriņtiesa, tiesa, sociālais dienests, medicīnas un izglītības iestādes) savstarpējā sadarbībā nav kārtības, līdz ar to, tas rada dažādas nepilngadīgo traģēdijas sabiedrībā, nespējot laicīgi iegūt un nodot nepieciešamo informāciju savā starpā, un reaģēt uz noziedzīgajiem nodarījumiem, lai tos novērstu.
Tāpēc ir nepieciešams izstrādāt sadarbības vadlīnijas, kurās noteikt kādos gadījumos un kādā veidā institūcijas (valsts un pašvaldību) informē viena otru, veicinot savstarpēju sadarbību ieviešot efektīvu informācijas apmaiņas modeli.
3. Uz doto brīdi Latvijā pastāvošā sistēma nenodrošina to, lai savlaicīgi tiktu noteikti riski, kas norādītu uz to, ka bērns nākotnē varētu izdarīt kādu likumpārkāpumu, un tādējādi netiek nodrošināta šiem bērniem nepieciešamā pastiprinātā uzmanība. Šobrīd valsts iestāžu uzmanības lokā lielākoties nonāk tie bērni, kuri veikuši likumpārkāpumu. Šāda situācija būtu jāmaina, līdz ar to likumprojekts par bērnu antisociālās uzvedības prevenciju ir atbalstāms un pēc iespējas ātrāk ieviešams.
4. Kriminālprocesa likumā nav skaidri definētas uzticības personas tiesības un pienākumi. Priekšlikums: Kriminālprocesa likuma 89.pantu papildināt ar astoto un devīto daļu ar apakšpunktiem šādā redakcijā:

“(8) Uzticības personas tiesības:
1) piekrist un piedalīties procesuālajās darbībās kopā ar nepilngadīto personu, kā viņa uzticības persona;
2) sniegt morālu atbalstu nepilngadīgai personai;
(9) Uzticības personas pienākumi:
1) netraucēt procesuālo darbību veikšanu;
2) neveikt darbības, kuras varētu kaitēt nepilngadīgajai personai;
3) neizpaust procesuālo darbību laikā iegūtās ziņas, ja par to neizpaušanu ir īpaši brīdināts.”
5. Aizstāvim saskarsmē ar nepilngadīgo visās kriminālprocesa stadijās būtu uzliekams obligāts pienākums iegūt speciālās zināšanas bērnu tiesību aizsardzības jomā.

Priekšlikums: Kriminālprocesa likuma 83.pantu papildināms ar ceturto daļu šādā redakcijā:

“Par aizstāvi šā panta pirmās daļas 1. punktā noteiktām personām var būt Latvijā praktizējošs advokāts, kurš ir apguvis speciālās zināšanas bērnu tiesību aizsardzības jomā, tajā skaitā par saskarsmi ar nepilngadīgo kriminālprocesa laikā”.

IZMANTOTĀS LITERATŪRAS UN NORMATĪVO AKTU SARAKSTS

1. Igaunija. Manas tiesības noziedzīga nodarījuma izmeklēšanas laikā. Pieejams: https://e-justice.europa.eu/content_rights_of_victims_of_crime_in_criminal_proceedings-171-EE-maximize-lv.do?clang=lv&idSubpage=1#n05 [aplūkots 15.04.2020].
2. Krastiņš U. Prettiesiska nodarījuma kaitīgo seku divējādā nozīme. //Jurista Vārds. 25.08.2015 /Nr.33 (885).
3. Krastiņš U. Noziedzīgs nodarījums: Mācību grāmata. Rīga, 2000. 83.lpp.
4. Meikališa Ā., Strada-Rozenberga K. „Kriminālprocess. Raksti 2005-2010”, Latvijas Vēstnesis, Rīga,2010.
5. Meikališa Ā., Kazaka S., Lodīte L., Petrova S. Kriminālprocesuālie termiņi pirmstiesas izmeklēšanā. Rīga, 2006.
6. Poudžuna I. Psihologiskie faktori procesuālajās darbībās ar cietušo izmeklēšanas laikā. Jurista vārds Nr.42 (547), 04.11.2008.
7. Rokasgrāmata par Eiropas tiesību aktiem bērnu tiesību jomā. https://www.echr.coe.int/Documents/Handbook_rights_child_LAV.PDF
8. Rupeika K. Kad izlīgumā iesaistīti nepilngadīgie.
9. Strada - Rozenberga K., “Nepilngadīgā, kuram ar noziedzīgu nodarījumu nodarīts kaitējums statuss kriminālprocesā”, “Kriminālprocess Raksti 2005-2010”, Latvijas vēstnesis, 2010,375-376 lpp.
10. Taube I. Kā noturēt skolēnu uzmanību? Pieejams: <http://www.skolasvards.lv/sleja/viedokli/ka-noturet-skolenu-uzmanibu> - [aplūkots 20.04.2020].
11. Vai kāds mani dzird? Bērnu līdzdalība nepilngadīgo justīcijā: rokasgrāmata, kā padarīt Eiropas juvenālās justīcijas sistēmas bērniem draudzīgas", *International Juvenile Justice Observatory (IJJO)*, 2016. Pieejams: <https://docplayer.lv/116305824-Vaik%C4%81ds-mani-dzird-b%C4%93rnu-l%C4%ABdzdal%C4%ABba-nepilngad%C4%ABgo-just%C4%ABcij%C4%81-rokasgr%C4%81mata-k%C4%81-padar%C4%ABt-eiropas-juven%C4%81l%C4%81s-just%C4%ABcijas-sist%C4%93mas-b%C4%93rniem-draudz%C4%ABgas.html>, [aplūkots 25.10.2020]
12. Children's Rights & the Law , Available on :<http://www.crae.org.uk/childrens-rights-the-law/laws-protecting-childrens-rights/> , accessed on 10 April.

13. Study on children's involvement in judicial proceedings, Available on : <http://www.childreninjudicialproceedings.eu/docs/ContextualOverview/Estonia.pdf> , accessed on 10 April.
14. Shoham S.G., Knepper P. & Kett M. (Eds.) International Handbook of Criminology. Florida: CRC Press, 2010, p.56.
15. Stalford, H., Children and the European Union: Rights, welfare and accountability, Hart Publishing, Oksford, 2012, p.212. Taube I. Kā noturēt skolēnu uzmanību? Pieejams: <http://www.skolasvards.lv/sleja/viedokli/ka-noturet-skolenu-uzmanibu> - [aplūkots 20.04.2020].
https://www.dukonference.lv/files/proceedings_of_conf/53konf/tiesibas/Rupeika.pdf
16. Tilley N., Smith J., Finer S., Erol R, Charles C. & Dobby, J. Problem Solving Street Crime: Practical Lessons from the Street Crime Initiative. London: United Kingdom, Home Office Research, Development and Statistics Directorate, 2005, p.97.
17. Youth Crime in England, Available on: <https://www.civitas.org.uk/content/files/factsheet-youthoffending.pdf>, [aplūkots 10.04.2020]
18. Жалинский А.Э. Современное немецкое уголовное право. Москва: ТК Велби, издательство Проспект, 2006, стр.437.
19. Konvencija par bērnu tiesībām: starptautisks dokuments, pieņemts 20.11.1989.
20. Hāgas Konvencija par jurisdikciju, piemērojamiem tiesību aktiem, atzīšanu, izpildi un sadarbību attiecībā uz vecāku atbildību un bērnu aizsardzības pasākumiem: Starptautisks dokuments, 31.10.2002., 2. pants
21. Eiropas Konvencija par nolēmumu atzīšanu un izpildi par bērnu aizbildnību un bērnu aizbildnības atjaunošanu: Starptautisks dokuments, 20.03.2002., 1.pants
22. Eiropas Parlamenta un Padomes direktīva Nr.2012/29/ES. <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/LV/TXT/?uri=CELEX:32012L0029>
23. Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīva 2016/800 (2016.gada 11.maijs) par procesuālajām garantijām bērniem, kuri ir aizdomās turētie vai apsūdzētie kriminālprocesā, Eiropas Savienības Oficiālais Vēstnesis L 132/1
24. Kriminālprocesa likums. Latvijas Republikas likums. 2005.gada 21.aprīlis, spēkā no 01.10.2005., Latvijas Vēstnesis Nr.107 (3891) ar grozījumiem

25. Kriminālprocesa likums: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis Nr.74, 11.05.2005.
26. Civillikums: Latvijas Republikas likums. Valdības Vēstnesis Nr.41, 20.02.1937., 219.pants
27. Bērnu tiesības aizsardzības likums: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis Nr.15, 04.08.1998.
28. Darba likums: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis Nr.105, 06.07.2001.
29. Jaunatnes likums: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis Nr.82, 28.05.2008.
30. Krimināllikums: Latvijas Republikas likums. Latvija Vēstnesis Nr.199/200, 08.07.1998.
31. Likums "Par audzinoša rakstura piespiedu līdzekļu piemērošanu bērniem": Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis Nr.168, 19.11.2002., 3.pants
32. Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likums: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis Nr.168, 19.11.2002., 37.panta pirmās daļas 4.punkts.
33. Latvijas Soduzpildes kodekss: Latvijas Republikas likums. Ziņotājs Nr.1, 01.01.1971.
34. Latvijas Republikas Satversme. Latvijas Republikas likums. 1922.gada 15.februāris, spēkā no 15.02.1922., Latvijas Vēstnesis Nr.43 ar grozījumiem uz 31.05.2016.
35. Latvijas Republikas advokatūras likums: <https://likumi.lv/ta/id/59283-latvijas-republikas-advokaturas-likums>, [aplūkots 26.10.2020].
36. Latvijas Zvērinātu advokātu ētikas kodekss. Pieņemts Latvijas Zvērinātu advokātu kopsapulcē 1993.gada 21.maijā; ar grozījumiem, kas izdarīti ar kopsapulces 30.04.2010. lēmumu; izteikts jaunā redakcijā, kas apstiprināts ar 2019. gada 12. aprīļa kopsapulces lēmumu.
37. Noteikumi par kārtību, kādā apgūst speciālās zināšanas bērnu tiesību aizsardzības jomā, šo zināšanu saturu un apjomu: Ministru kabineta 2014.gada 1.aprīļa noteikumi Nr.173. Latvijas Vēstnesis Nr.71, 09.04.2014.
38. Saeima konceptuāli atbalsta nepilngadīgo kriminālatbildības reformu. Latvijas Republikas Saeima. Pieejams: <https://www.saeima.lv/lv/aktualitates/saeimas-zinas/28255-saeima-konceptuali-atbalsta-nepilngadigo-kriminalatbildibas-reformu> [aplūkots 07.12.2020].
39. Paziņojums par līdzdalības iespējām likumprojekta „Bērnu antisociālas uzvedības prevencijas likums” izstrādes procesā (līdz 26. janvārim). Pieejams: <https://www.tm.gov.lv/lv/pazinojums-par-lidzdalibas-iespejam-likumprojekta-bernu->

- antisocialas-uzvedibas-prevencijas-likums-izstrades-procesa-lidz-26-janvarim
[aplūkots 07.12.2020].
40. Bērnu tiesību aizsardzība un tās normatīvais regulējums pēdējo 10 gadu laikā. Pieejams:
http://www.bernskacietusais.lv/lv/konerences_seminari/konfere/bernu-tiesibu-aizsardziba-un-tas-normativais-regulejums-pedejo-10-gadu-laika-216/ [aplūkots
16.04.2020].
41. Par valsts kompensāciju cietušajiem: LR likums. Pieejams:
<http://likumi.lv/doc.php?id=136683>
42. Igaunijas Kriminālprocesa kodeksa 6. pants „Kriminālprocesa obligātuma princips”.
43. Igaunijas Kriminālprocesa kodeksa 219. panta „Aizdomās turētā aizturēšanas aizstāšana” pirmā daļa.
44. Bauskas rajona tiesas 2013.gada 4.decembra spriedumā lietā Nr.11120048713
45. Cēsu rajona tiesas 2014.gada 19.augusta spriedumā lietā Nr. 11400014814
46. Rēzeknes tiesas 2014.gada 14. janvāra spriedumā lietā Nr.11331035813

DOKUMENTĀRĀ LAPA

Bakalaura darbs “Nepilngadīgā aizdomās turētā un apsūdzētā aizstāvība un pārstāvība” izstrādāts Latvijas Universitātes Juridiskajā fakultātē.

Ar savu parakstu apliecinu, ka pētījums veikts patstāvīgi, izmantoti tikai tajā norādītie informācijas avoti un iesniegtā darba elektroniskā kopija atbilst izdrukai.

Autore: Milena Soika

Rekomendēju/nerekomendēju darbu aizstāvēšanai.

Darba vadītājs: Lekt. G.Kūtris _____

Recenzents: _____

Darbs iesniegts Krimināltiesisko zinātņu katedrā 15.12.2020.

Metodiķe: _____

Darbs aizstāvēts bakalaura gala pārbaudījuma komisijas sēdē _____,
Protokola Nr. _____, vērtējums _____.

Komisijas sekretārs: _____